

ANALYS: FRAMTIDENS FÖRETAGANDE PÅ LANDSBYGD

Landsbygdsteori
Samtidsspaning
Tematiska frågeställningar med modellexempel
Geografiska bygdereflektioner
Framtidsspaning

Forslinsfabriken

ANALYS: FRAMTIDENS FÖRETAGANDE PÅ LANDSBYGD

Uppdrag:

Framtida landsbygdsetablering och expansion i Jämtland Härjedalen

Inom projektet:

Jämtland Härjedalen – A Business Region in the Move.

DNR: RUN/388/2018

Kund:

Region Jämtland Härjedalen

Konsult:

Forslinsfabriken

Femte Kvillängsvägen 8

422 43 HISINGS BACKA

Tfn +46 70 4596627

www.forslinsfabriken.se

Kontaktpersoner:

Fredrik Blom, Region Jämtland Härjedalen

Thomas Forslin, Forslinsfabriken

Innehållsförteckning

1. Utgångspunkter - landsbygdsteori	4
2. Samtidsspaning del 1 – Lycka och livskvalitet	11
3. Samtidsspaning del 2 – Urbaniseringsparadigmet	15
4. Samtidsspaning del 3 – Jämtland Härjedalen har driftiga bygder	19
5. Samtidsspaning del 4 – Platsidentitet och företagande	23
6. Geografiska reflektioner	28
Bergs kommun	28
Att tänka kring utveckling- Bergs kommuns Tillväxtprogram	28
Spelregler och förutsägbarhets betydelse för företagande i glesbygd	30
Ragunda kommun	32
Attityder som fastnar	32
Angeläget att höja utbildningsnivån i området	34
Ragunda – fullt av energi!	35
Strömsunds kommun	36
Större avstånd skapar starkare behov av eget driv och företagsamhet	36
En besöksnäring som håller igen sin egen utveckling	39
Krokoms kommun	40
Fixa rummet! Exempel på bostadsproblematiken i Krokoms kommun mfl	40
Härjedalens kommun	43
Arbetsplats- och möteshubbar – kärnreaktorer för näringslivsutveckling	43
Åre kommun	45
Gynnsamma förutsättningar för kvinnlig företagsamhet i Åre mfl	45
Östersunds kommun	47
Östersunds landsbygd – en del av kommunens liv men lite bortglömd ibland	47
Bräcke kommun	49
Transport och leverans – en avgörande fråga för företag på landsbygden	49
Vem tar ansvaret för driften?	52
7. Framtidsspaning: Regional självförsörjningsgrad – kan komma att bli allt viktigare	53
8. En god myndighetsutövning – en absolut nödvändighet för lantbruk och livsmedelsföretagare	55
9. Rekommendationer i urval	57
10. Referenser	58

Framtidens företagande på landsbygd

1. Utgångspunkter - landsbygdsteori

Entreprenörskapets betydelse för en plats

Varför finns Sveg? Ställd i Sveg väcker förmodligen frågan någons inspiration att berätta detaljerat om bygdens stolta historia. Men de flesta bofasta skulle kanske tycka att frågan är lite märklig. Orten ses som mer eller mindre självklar. Sveg har väl alltid funnits! Visst kan det gå sämre eller bättre för orten men den ses ändå som en av de självklara ramar som livet på plats utgår från.

Men sanningen är ju att alla orter har startat med att inte finnas. Svaret på frågan är "På grund av entreprenörskap!". Alla orter har startat och utvecklats genom att människor har hittat på saker. En lång historia och kombination av privat entreprenörskap och offentligt entreprenörskap. Genom ett ursprungligt entreprenörskap och företagande har sedan mycket annat entreprenörskap längs resan tillkommit. Summan av all offentlig och privat företagsamhet har lett fram till ortens nuvarande utformning. Mängden av entreprenörskap genom tiderna avgör ortens storlek. Där det har varit mycket entreprenörskap kan det bli ett Stockholm. Där det varit lite mindre entreprenörskap kan det bli ett Kolåsen.

Platsens förutsättningar

Utifrån detta är det lätt att inse att alla orter inte kan bli ett Stockholm. Allt slags entreprenörskap är inte möjligt överallt. Platsens förutsättningar sätter besvärliga hinder eller skapar gynnsamma utgångspunkter för vad som är möjligt. Särskilt påtagliga och ständigt omdiskuterade blir platsens förutsättningar i glesbygd. Väldigt mycket av storstadens företagande är inte möjligt på landsbygden men landsbygden har också förutsättningar för företagande som inte är möjligt i storstaden.

Ofta är det platsens förutsättningar som avgjort att orten alls finns och en gång skapats. Orter har skapats utifrån exempelvis tillgång till råvara, naturfyndigheter, bra odlingsmån, färvägar som möts och blir en bra knutpunkt, vattenvägar, vackra omgivningar vid sjö och berg, klimatförutsättningar, närhet till andra orter, befolkningsmängd i området, utbildningsinstitutioner och så vidare. Varje given plats innehåller mängder av förutsättningar av olika slag som påverkar framtidsmöjligheterna och potentialen för framgångsrikt företagande och platsutveckling.

Tyvär stannar ofta diskussionerna om landsbygdernas möjligheter vid ett resonemang om platsernas förutsättningar. Entreprenörskapet ses som en slags konstant som helt avgörs av platsens olika och främst materiella förutsättningar. Allt blir en lång argumentation kring tillgången till bredband, utbildning, offentlig och kommersiell service, vägar, tåg, kollektivtrafik, kapital och så vidare. Och självklart finns det skäl att lyfta dessa viktiga förutsättningar för att kunna bedriva ett fungerande utvecklingsarbete. Men viktigt att komma ihåg är att platsens utveckling alltid sker utifrån en kombination av lokalt entreprenörskap och platsens förutsättningar. Detta kan sammanfattas som en enkel formel: Entreprenörskap x Platsens förutsättningar = Platsens utveckling.

Entreprenörskapet kan övervinna platsen

Något som är hoppingsivande vid en bedömning av landsbygdernas möjligheter är de många exempel som finns på att entreprenörskap kan övervinna platsens förutsättningar. Det har genom människors engagerade företagsamhet uppstått något som inte riktigt borde ha uppstått där utifrån en rimlig analys av platsens möjligheter. Det var utifrån en ren platsanalys inte sannolikt att Sveriges största köpcentrum, i omsättning räknat, skulle uppstå i skogen vid Ullared, med regnigt klimat, krokiga småvägar, 700 invånare och nedlagda järnvägar. Istället är det en produkt av ett ovanligt starkt entreprenörskap. Ett annat i långa tider refererat exempel är ju "Gnosjöandan", som egentligen är ett exempel på hur en hel bygd med en uppsättning attityder och gemensamma krafter, särskilt hos företagen, kan få bygdens företagsamhet och utveckling att prestera långt över sina egentliga förutsättningar.

Det finns bygder som överpresterar och bygder som underpresterar utifrån sina givna materiella förutsättningar och dessa skillnader kan oftast härledas ur attityder till entreprenörskap, orters sociala kapital i form av tillit, gemenskap, engagemang och i övrigt också den samling värderingar som präglar bygden. Det finns alltså en potential att Entreprenörskap är starkare än Platsens förutsättningar. Men alla företagare är inte superentreprenörer. Ju svagare det totala entreprenörskapet är på en plats, ju mer tenderar platsens förutsättningar att ta över. Och där entreprenörskapsandan är riktigt svag, där tenderar platsens förutsättningar helt och hållet styra och ställa hur det blir.

Platsens immateriella förutsättningar = Socialt Kapital

När Robert D Putnam skrev sin klassiker "Den fungerande demokratin" om Italiens regionreform var det just för att utröna varför Italiens regioner presterade så olika. Trots att de på ytan synes ha fått samma materiella förutsättningar att bygga välfärd och ett fungerande samhälle. Svaret landade i begreppet "socialt kapital" som den kraft i form av tillit, engagemang och medmänsklig samverkan som avgör hur väl ett samhälle lyckas skapa ett fungerande samhällsliv. Putnam drev främst tesen att engagemang i föreningsliv och mellanmänsklig tillit var de starkaste krafterna för det sociala kapitalet. Andra, som till exempel Bo Rothstein, har kompletterat och visat på att även förtroendet för samhällets institutioner och myndigheter har en avgörande roll.

Forskarnas teoretiska modeller har sina givna praktiska motsvarigheter, inte minst på landsbygden. Avsides belägna orter och bygder lyckas med stort delat engagemang, bygdegemenskap, förtroendefullt samarbete, goda värderingar och gemensamma projekt skapa framgångsrika och välmående landsbygder trots att de materiella förutsättningarna inte alltid funnits som stöd i ryggen. Motsatsen finns såklart också väl beskriven. Det vanligaste svenska typexemplet är begreppet "bruksanda" som signalerar oföretagsamhet, förändringsobenägenhet och en kultur som mest utgår ifrån maktens påbud, där människor i lägre inkomstnivåer mest tränas i att underordna sig.

Jämtland är bärare av minst två historiska bilder och schabloner som har med socialt kapital och entreprenörskap att göra och som dessutom är motsägande. Det ena är begreppet "surjämte" vilket enligt vissa tolkningar handlar om tjuriga jämtar med avoghet mot främst västernorrlänningar och inte så öppna för nya intryck och samarbeten. Den andra helt motsägande bilden, är området "Snilleriket" som uttryck för ett historiskt och framstående uppfinnande kombinerat med samhällsentreprenörskap inom ett ganska begränsat geografiskt område i södra Storsjöbygden.

Berättelserna skapar bilder och berättelser som bidrar till att skapa befolkningens uppfattning av sin egen identitet på gott och ont. Uppfattningen om den egna historiska platsidentiteten kan också komma att påverka invånarnas beteende i nutid.

Landsbygdens allmänna förutsättningar för företagande och platsutveckling

Vi kan därför utvidga vår formel för en plats utveckling ytterligare ett steg. **Entreprenörskapsanda x platsens materiella förutsättningar x socialt kapital = Platsens utveckling.** Om det gick att sätta ett rättvisande värde på varje faktor mellan 0,5 och 1,5 med medelvärdet för orter på 1,0 så skulle man nästan kunna räkna ut om utvecklingen blir positiv eller negativ. Det är dock svårt. Oftare är det en bättre metod att undersöka hur det faktiskt går för platsen. Det är ju främst de materiella förutsättningarna som inrymmer så många olika tematiska delområden så att de blir svåra att summera på totalen. Dock är det lätt att se att landsbygden ofta befinner sig i ett kraftigt underläge vad gäller många parametrar som handlar om att bygga ekonomisk styrka utifrån materiella förutsättningar. Städerna har under lång tid alltmer ökat sin ekonomiska attraktionskraft i förhållande till landsbygden. Landsbygdens styrkor har i modern tid fått byggas på andra värden. Allt som oftast uttryckt i termer som livskvalitet, tid att leva, närhet till naturen och genuina upplevelser. Landsbygdens företagande har därför tenderat att ha mer begränsade ramar att lyckas inom.

Samhällets tankeparadigm

Men det finns ytterligare en viktig faktor som saknas i formeln ovan. Det är samhällets tankeparadigm, den större ramberättelsen om samhällets framtid som alla tror på. Det finns en faktisk utveckling som kan mätas i statistik och visas med kurvor och diagram. Men ovanpå detta så finns det också människors *tro* på hur samhällsutvecklingen är och kommer att bli, vilka värden som är viktigast i livet och uppfattningen om vilken boplats som livet kan levas bäst på. Hittills har detta bidragit till en ännu starkare långvarig, kraftfull och världsvid urbanisering på landsbygdernas bekostnad. **Entreprenörskapsanda x platsens materiella förutsättningar x socialt kapital x tankeparadigm = Platsens faktiska utveckling.**

Region Jämtland Härjedalen skickade i början av 2021 ut en fin skrift till utvalda adresser i landet om fördelarna med att bosätta sig, arbeta och driva företag i Jämtland Härjedalen. Den heter "Ta steget till drömlivet". Argumenten är starka och handlar om regionens naturupplevelser, livstempo, moderna digitalisering, entreprenörskapskultur, företagarmöjligheter, närmare gemenskap och mycket mer. Sett till argumenten borde väldigt många få en längtan att flytta till någon av orterna i den glesbefolkade regionen. Den avgörande frågan kan bli om de tror på budskapet. Ser de på landsbygderna (regionen minus de större orterna) som områden som kan erbjuda allt det som budskapet lockar med? Eller ser de av vana framför sig en landsbygd som får allt svårare att hävda sig mot storstaden och långsamt utarmas allt mer i ekonomiska termer? Läsarnas egna övergripande svar behöver inte alltid stämma med verkligheten, men blir avgörande för det egna agerandet. Därför spelar samhällets stora ramberättelse om samhällsutvecklingen roll, särskilt i frågor om landsbygdsutveckling och tron på möjligheten att kunna leva ett bra liv på mindre orter. Det som är spännande just nu är att detta tankeparadigm visar tydliga tecken på att förändras, på grund av omvälvande krafter som påverkat vårt samhälle nu under kortare eller längre tid inom olika områden.

Ledande samhällsekonomiska teorier i vår tid

Enligt den Nya ekonomiska geografin är det kvalificerad och alltmer specialiserad arbetskraft som driver den regionala utvecklingen, där olika regioner och länder konkurrerar om de ekonomiska flödena (som till exempel nya investeringar och etableringar). I ett samhälle som blir alltmer komplext och högspecialiserat så blir tillgång till välutbildade människor inom en bredd av områden avgörande. Vinnare blir orter som kan samla starka företag, ledande forskning, avancerad utbildning, kapital och gott om välutbildad arbetskraft. Det är självklart så att dessa vinnare till övervägande del kommer att bestå av stora moderna städer, ju större och modernare desto bättre. Vill du sprida framgångsvindarna i ett större område så handlar det därför om att genom förbättrad kollektivtrafik, pendlings-möjligheter och olika slags kommunikationer som ökad digitalisering, ge ett större geografiskt område möjlighet att "ansluta" sig till framgångsstaderna. Därför har forskningen ofta talat om ca 45 minuter som ett maximalt tidsavstånd för pendling för att en mindre ort skall kunna ta del av en positiv utvecklingskraft i en storstad. Ett alternativ kan ju vara att genom välutbyggd digitalisering eller på andra sätt kunna vara ansluten till framgångscentret på distans.

De orter som lyckas tillhöra vinnarna kan genom sin vunna ekonomiska styrka få resurser till att skapa attraktiva livsmiljöer, fina bostadsområden, ett rikt kultur- och nöjesliv, välutbyggd service och hållbara miljöer. Därför har regional utvecklingspolitik under lång tid ofta handlat om att göra det starka starkare, kraftsamla kring forskning, spets, världsledande, attraktionshöjd, innovation och framkant. Det har funnits goda skäl till detta. Det är helt enkelt så samhället under lång tid har utvecklats. Framgångsrika regioner har blivit vinnare genom en kraftfull urbanisering, allokering av kapital och andra resurser till större orter, förbättrade kommunikationer, framgång vunnit genom högre utbildningsinsatser och klustersamarbeten mellan ledande företag och aktuell forskning.

Regional utvecklingspolitik stärker trenderna

Märk väl att regionala utvecklingsinsatser många gånger därmed förstärkt urbaniseringen och de glesa landsbygdernas utsatthet. Ambitionen har varit att satsa på växande orter för att stärka regionens, företagets eller landets konkurrenskraft. Många gånger har det varit framgångsrika insatser som rent faktiskt lyft regioner, städer och länder.

Tankegångarna har naturligtvis varit att centralorternas framgångar skall "spilla ut" i den omgivande geografin och det har de också gjort. Ofta blir det i kranskommunerna och områdena en bit ifrån tillväxtmotorn storstaden som det uppnås allra högst värden av upplevd livskvalitet. Områden där de boende kan dra nytta av såväl draglokets ekonomiska kraft i form av bra jobb, utbildning, god service, kultur- och nöjesliv. Men samtidigt ha tillgång till mer naturnära och vackra områden och ett tempo som upplevs mer avstressande. Det bästa av bägge världarna.

Värre blir det längre bort, någonstans bortanför de 45 minuternas pendlingstid eller där den naturliga anslutningen till dragloket försvinner. Där kan det istället lätt uppstå minusvärden. När "allt spännande" händer i staden blir det svårt att hålla ungdomarna kvar på orten. När jobb, service, kultur- och nöjesutbud, kommunikationer, liksom sällanköpsvaror och utbildning på ett avgörande sätt finns i mindre omfattning än i staden, så blir livet och verksamheten på landet mer besvärligt. Regionens ökade konkurrenskraft kan i glesa områden istället vändas till en dränerande effekt. Det som lyfter utvecklingen i regionen kan bli ett ytterligare skäl att lämna den ort som inte lyfter. I dess mest utvecklade form uttryckt av en jämtländsk förälders ord till sitt barn i en glesbygdskommun:
- *Vad du än gör när du blir stor, stanna inte här!*

Kompensatoriska insatser för landsbygderna

Naturligtvis har beslutsfattare sett landsbygdernas allt knepigare situation och försökt göra någonting åt detta. Det finns åtskilliga insatser för landsbygdens utveckling med en bred palett av åtgärder, gjorda från europeisk, statlig, regional och kommunal nivå. Åtgärderna har ofta tillkommit ur bygdernas analyserade bristsituation och därför har många av insatserna kännetecknats av en slags kompensatorisk profil. Det har handlat om att rädda sista bensinmacken, bankomaten, postkontoret, byskolan, tågstationen, livsmedelsaffären etc. och få någon slags kollektivtrafik att fungera. Det har handlat om att utlokalisera statliga/regionala jobb till större orter utanför storstäderna. Det har handlat om skatteavdrag inom stödområden, skatteutjämningsystem, olika former av landsbygdsbidrag, ofta i form av olika EU-stöd. Bilden av landsbygdspolitikens kompensatoriska profil är svår att komma ifrån.

Men det vore orättvist att påstå att alla landsbygdsinsatser bara varit kompensatoriska. Det finns många insatser som gått ut på att skapa incitament för ny tillväxt på landsbygden. Regeringens senaste propositioner för landsbygden har framstått som mer offensiva. Insatser riktade till besöksnäringen, att utveckla företagsklimatet, ändrade livsmedelsstrategier, kunskapsutveckling, utbyggnad av fiber och digitala lösningar, en viss andel av nya infrastrukturinvesteringar o.s.v. Mycket av dagens stora investeringar i vindkraft och andra nyare energilösningar läggs naturligt på landsbygden, även om det går att problematisera om dessa investeringar görs *för* landsbygden eller mest *på* landsbygden för de större orternas och industristrukturernas behov. Sammantaget överväger nog bilden av att det är i tätbefolkade områden som huvuddragen av de strategiska insatserna för att skapa svenska regioners konkurrenskraft och positiva utveckling förläggs. Medan landsbygderna är mer problematiska strukturer som får hanteras i andra hand.

Om de huvudsakliga strategiska framtidsinsatserna inklusive näringslivsutveckling fokuserar på tätbefolkade områden, medan landsbygdsinsatserna får en mer kompensatorisk prägel, så kommer landsbygden automatiskt att hamna i ett slags strukturellt bakvatten. Som vi sett länge nu kommer många orters egen identitet alltmer kopplas till sin möjliga anslutning till större *andra* orter i närheten. Ortens styrka blir kopplat till pendlingsavstånd och tid i fysisk mening eller uppkopplingsmöjligheterna i digital mening. Det är mer eller mindre självklart att en sådan utveckling på sikt kommer att leda till en allt svagare egen identitet som ort och ekonomisk bas.

Landsbygdernas behov av egna tillväxtmotorer

För att skapa en riktigt positiv utveckling för landsbygderna på sikt så behöver de istället sina egna tillväxtmotorer. Liksom tätortsområden bygger styrka genom klusterkombinationer befolkning-utbildning-företag-kapital mm så behöver landsbygdsorter kombinationer av företag och verksamheter som bygger ortens styrka av egen kraft. Långsiktigt är det avgörande för varje ort att ha ett eget driv, egna utvecklingsambitioner, egna verksamheter som driver på utvecklingen. Det behövs alltså tillväxtmotorer på landsbygden som vi därför kan kalla för *landsbygdsmotorer*. Traditionellt sett sitter motorer på landsbygden i en traktor eller i en skoter men det är inte sådana motorer vi menar här. Det är istället de verksamheter, eller kombinationer av verksamheter som driver på och utvecklar orten. Som skapar ringar på vattnet genom sin verksamhet och underlättar även för andra företag och verksamheter att växa.

Tillväxtmotorer är företag, orter och verksamheter som genom sin styrka och innovationsförmåga förmår skapa utveckling och attrahera ökade resurser och fler människor. Landsbygdsmotorer kan

egentligen definieras på samma sätt, men kan utifrån sin svagare kontext vara av mindre omfattning och ha lite annorlunda profil. Men ändå nå samma effekt i sitt sammanhang. Om sammanhanget är en mindre by så kan landsbygdsmotorn ibland vara en ganska liten verksamhet, men ändå funktionell utifrån att det är den som driver på utvecklingen och ger området ny bärkraft.

Exempel på landsbygdsmotorer i olika kontexter

Naturligtvis har Gekås i Ullared varit det lilla samhällets draglok genom expansiv handelsverksamhet som till och med fått orten att bli ett omfattande besöksmål med bland annat camping och turistreseverksamhet. Innovationen att starta med biltestningsverksamhet på isarna vid Arjeplog och Arvidsjaur mm har lett till att det nu finns fler hotellbäddar än invånare i Arjeplog. Och även om denna verksamhet har en avgränsad säsongsvariation så har det ändå blivit ett kraftfullt incitament för hela bygdens utveckling. Såklart är besöksnäringen i Jämtland-Härjedalens fjällvärld landsbygds-motorn för dessa områden, med en stor mängd företag inblandade och verksamma i ett starkt tematiskt näringslivskluster. Genom att det tillkommit så många nya slags attraktioner och trender kring sommaraktiviteter i samma områden, har det blivit lättare att även koppla på en bredare allmän näringslivsstruktur med bland annat mathantverkskluster. Fjällvärdens ökade attraktionskraft året runt och ökade näringslivsförutsättningar leder till en ökad inflyttning av unga vuxna som ytterligare stärker området. Landsbygdsmotorn växer därmed och får fler dimensioner.

Evenemang kan fungera som landsbygdsmotorer i sitt område. Vasaloppsveckan har länge lyft Sälen – Moraområdet och även samarbetet mellan näringsliv-föreningar-kommuner. Likaså blev världscupen i längdskidor i Ulricehamn ett identitetsmässigt lyft för orten och ny stolthet för dess invånare. En helt ny samverkan näringsliv-föreningar-kommun har skapat många ringar på vattnet och orten har fått en rejält förstärkt besöksnärsprofil som främst vintersportort i Västra Götaland, utifrån ett evenemang som bara inträffar en helg vartannat år. I mindre sammanhang som jämtländska byar kan kanske en fjällmaratonvecka som skapar nya ringar på vattnet och nytt inflöde av människor ha liknande effekt fast i mindre skala.

I gruvsamhällen knyts ortens utveckling och välmående direkt till själva gruvans tillväxtkurva som självklar tillväxtmotor. I Kiruna upplevs det inte självklart om det är LKAB eller kommunen som styr staden egentligen. Älmhult kanske inte definieras som landsbygds-kommun men hade kanske varit det om inte IKEA hade fungerat som ett exceptionellt draglok för orten. Den som anländer med tåg kan välja att lämna perrongen åt ena hållet och hamnar då i ett för mindre tätorter ytterst traditionellt gammaldags centrum. Den som väljer andra sidan perrongen hamnar direkt i IKEA-land som ger känslan av en helt annan tidsålder. Tanken associerar lätt till ett Öst- och Västberlin men det illustrerar också tillväxtmotorns förändringskraft. Vid ett besök på IKEA-hotellet i området hör man världens alla språk talas eftersom företagets utbildningscentrum för anställda över hela världen ligger i Älmhult.

En landsbygdsmotor kan alltså bestå av någon riktigt stark aktör eller många små som lyckas kanalisera utvecklingskraft genom gemensamma resurser. Det som är avgörande är om verksamheten skapar ringar på vattnet, bidrar till utveckling även för andra och får orten, bygden att växa. Och då går det att urskilja olika typer av företagande.

Statiska serviceföretag och tillväxtskapande landsbygdsmotorer

Det är inte alla företag som skapar ringar på vattnet. Många företagare skapar mest bara sysselsättning till sig själva och företaget fortlever på en ganska konstant nivå. De kan dock ändå vara närmast omistliga för den ort där de verkar. Små butiker av olika slag som alltid legat på samma plats och haft samma utbud, eller mindre konsulter som utför olika slags tjänster för ortsbefolkningen utan att företagen växer nämnvärt. För ortsbefolkningen fyller dessa företag ofta en grundläggande servicefunktion som ger tillgänglighet till ganska ordinära varor och tjänster i närområdet. Företagen kunde nästan ha drivits i offentlig regi eftersom de tillhandahåller livets vanligaste nödvändigheter på samma sätt som kommunen tillhandahåller vatten, avlopp, barnomsorg, skola och vårdcentral. Den lokala pizzerian, inredningsaffären, godisbutiken, frisören och bensinmacken eller snickaren, elektrikern och redovisningskonsulten kanske inte alltid får orten eller bygden att växa och ta stora kliv in i framtiden, men är ändå en omistlig näringslivsmässig ”infrastruktur” för bygdens och den mindre ortens välmående och funktionella struktur. Det är en grundläggande form av företagande som alla välmående bygder är beroende av.

För att däremot förändra landsbygderna i positiv och växande riktning behövs landsbygdsmotorerna som är det mer entreprenöriella företagande som skapar ringar på vattnet utöver företagen själva. Det är företag som redan finns och verkar, företag med potential som redan finns men som inte är fullt ut aktiverade, eller företag som ännu inte finns men som skulle kunna finnas. Det kan vara branschområden där flera aktörer gemensamt skulle kunna få stort genomslag. Det kan handla om kompletteringar av befintliga företagskluster som skulle kunna skapa större slagkraft. Allt beror på kontexten av möjligheter, tillgångar, läge och tillgång på driftiga entreprenörer. Entreprenörskapsandan är grunden för det tillväxtskapande företaget som skapar ringar på vattnet. Det är ett företagande som i någon mening sticker ut, intar ny mark och får ett växande gensvar.

Två strategier för framgångsrik etablering – harmonisering eller kontrast.

Vad är smart att satsa på om det är tillväxtskapande företagande och entreprenörskap vi vill se? En möjlig modellbild att tänka utifrån utgår från Harmonisering och Kontrast. Det bygger egentligen på samma råd en kund kan få i en färgaffär för att välja färgsättning till ett rum. Vilket färgval passar bäst? Rådet blir sannolikt att antingen välja en kulör som harmoniserar med befintlig färgsättning, en eller flera nyanser på samma skala som befintliga färger. Alternativet är att välja en färg med tydlig kontrast. Något som verkligen inte är på samma skala men som skapar påtaglig effekt genom sin olikhet. Sedan kan det finnas en mängd kulörer däremellan också som inte harmonierar särskilt bra men som heller inte ger tillräcklig eller effektiv kontrast.

För ett innovativt företagande med syfte att utveckla platsen kan harmonisering vara en väl vald metod. För den fjällnära besöksnäringen kan det vara en rodelränna eller renspannskörning i Funäsfjällen. En innovation och ny nyans på befintlig skala i utbudet av vintersportattraktiviteter som redan finns. Den nya aktiviteten förstärker, breddar och höjer besöksnäringens kluster i fjällvärlden men håller sig på liknande tema. Harmonisering kan också vara nya grödor och produkter inom de gröna näringarna, mathantverk och livsmedelskluster. Rödöns jordgubbar och kokosbollar kanske kan kombineras med läckra dessertostar som centrum för livets läckerheter.

För företagande och verksamheter som verkligen skapar nya signaler är kontrast en vanlig metod. Det kan både förändra bygdens identitet och skapa helt nya öppningar. Ett köpcentrum mitt i skogen. Rymdcenter i Norrbotten. Tigrar på Orsa Grönklitt. Den som gör en bildsökning på Ragunda kommun

får mest av allt upp bilder på en kunglig thailändsk paviljong. När världscupen i längdskidor arrangerades första gången i Ulricehamn upplevdes det så exotiskt att 60 000 besökare kom på en helg och kung Carl-Gustaf ringde spontant och frågade om han fick komma dit andra dagen. Evenemanget ledde bland annat till att Ulricehamn blev prioriterat för utbyggnaden av 5G-mobilnätet. Även i Östersund är världscupen en attraktion men en mer förväntad sådan.

Café Cineast i Sveg och Glassfabriken i Bräcke vinner på sin oväntade olikhet. Ishotellet i Jukkasjärvi var en så oväntad idé att den nästan inte gick att genomföra på grund av regelverken. Men det är också ett exempel på när en innovation lyckas kombinera harmonisering och kontrast samtidigt och då blir det extra stor utvecklingskraft. I området kring Kiruna finns det gott om turistaktiviteter som bygger på vinter, vildmark, snö och is så det gick bra att passa in i befintligt utbud. Men samtidigt en så "omöjlig" och oväntad satsning att kontrasten, upplevelse- och attraktionsvärdet blev extremt stort. I den bästa av strategier lyckas man förena det oväntade med det som stärker det befintligt starka och då uppnås en maximerad effekt.

En god affärsstrategi kan alltså vara att skapa ett erbjudande som bygger på tillgångar och styrkor som redan finns i bygden eller att erbjuda något nytt och oväntat som verkligen inte alls finns i bygden sedan förut. Sedan finns det förstås mycket annat entreprenöriellt företagande också som ligger någonstans mittemellan. Inte så kontrastrikt så att det väcker uppmärksamhet men inte heller riktigt i linje med befintlig styrkebransch. Det kan vara viktigt, nödvändigt och uppbyggligt företagande ändå.

2. Samtidsspaning del 1 – Lycka och livskvalitet

Var bor man bäst?

I den mångårigt pågående urbaniseringen är det städer och tätbefolkade områden som ständigt vunnit kampen om flyttlassen och befolkningens val av bostadsort. Städer och tätbefolkade områden allokera kapital, utbildningsinstitutioner, forskningscentra, större företag och dess investeringar, nya arbetsmöjligheter och ligger i framkant i den tekniska utvecklingen. Kulturlivet och nöjesutbudet är mer omfattande och mer varierat. Fastighetspriser ökar, utbudet av moderna bostäder är större, kommunikationerna är tätare, snabbare och bättre. För den som vill göra karriär finns det många vägar till topposition och topparna är både fler och högre i form av välbetalda jobb och högre chefsposter. Tillgängligheten till nästan alla slags varor och tjänster är större och det finns mycket mer affärer och varor att välja på. Och det finns så många fler spännande människor att upptäcka och lära känna. I valet av plats för en persons eller en familjs liv och verksamhet är det alltid väldigt många faktorer som talar till förmån för staden.

I tidningen Fokus inte helt vetenskapliga ranking Bästa att Bo som bygger mycket på ovanstående variabler blev det därför alltid idel storstadskommuner i topp, där Stockholm nästan alltid vunnit, medan hela nederdelen av listan fyllts av små landsbygdskommuner. I den lite mer flerdimensionella rankingen Bästa att Leva i samma tidning fylls topplatserna istället av en typ av kommuner som ligger lite utanför den huvudsakliga centrumorten eller storstaden och de största städerna rasar i listan. Likväl fylls "sämsta-listan" till övervägande del av landsbygdskommuner, fast lite mer geografiskt uppblandat.

Men allt är inte guld och gröna skogar i staden, särskilt inte det sista. Större städer kämpar ofta med en omfattande problematik med segregerade stadsdelar, ekonomiska klyftor i sin befolkning och

ibland en hög arbetslöshet. Till exempel hade Malmö stad 2019 högst arbetslöshet i landet, näst lägst förvärvsfrekvens, en hög andel bidragsförsörjda trots en god andel högutbildade¹. Och Göteborgs arbetslöshet matchar de högst uppmätta värdena i Jämtlands län.

Lyckoforskning

Lyckoforskning är ett ganska spretigt forskningsfält som försöker mäta människors upplevelse av välbefinnande och vad som stärker detta. Det finns en ganska god uppfattning om indikationer på människors välbefinnande i stort:

- Rika är lyckligare än fattiga (lyckan ökar upp till en begränsad nivå)
- Arbetande är lyckligare än arbetslösa.
- Mer aktiva är lyckligare än inaktiva.
- Längre utbildning skapar starkare grund för välbefinnande än kortare.
- Kvinnor är något mer lyckliga än män.
- Äldre är lyckligare än medelålders och unga (i Sverige).
- Giftna eller boende i fasta relationer är lyckligare än ensamstående.

Materiell välfärd ökar välbefinnandet bara upp till en viss nivå, så att man har så man klarar sig och ligger relativt likvärdigt eller något över sin omgivning. Framför allt är de materiella förutsättningarna en mindre del av det som bygger välbefinnandet i stort, utan betydligt mer härrör sig från egna värderingar, socialt sammanhang, utåtgivande attityder, upplevelse av delaktighet och om livet upplevs intressant. Däremot är inte valet av bostadsort något som uppvisar några större skillnader på välbefinnandet. Upplevelsen av tillfredsställelse med livet är ganska jämn mellan täta och glesa livsmiljöer. Finns det någon uppmätt skillnad, så är det i så fall att invånare i glesa livsmiljöer tenderar att vara mer nöjda med livet än de som bor i täta. Det är framför allt stora städer som tenderar att ha en "dipp" för lycka i sina resurssvaga områden. Såväl i SOM-undersökningarna som i europeiska rapporter och en mer djupgående lyckorapport från Västra Götalandsregionen² har den svaga fördelen i välbefinnande för landsbygden kunnat skönjas, men inte som en avgörande faktor för välbefinnandet i stort.

Det finns alltså ingenting i lyckorelaterad forskning som pekar på att de täta livsmiljöernas omfattande materiella och ekonomiska övertag leder till att människors välbefinnande är högre i staden än på landet. Snarare finns det en del signaler som pekar i motsatt riktning.

Livskvalitetsmätning - BRP+

Tillväxtverket och Reglab har initierat en satsning att få relevanta mätvärden för livskvalitet i Sveriges kommuner och regioner. BRP står ju för Bruttonationalprodukt med BRP+ är ansatsen att fånga upp det som inte bara är rent ekonomiska värden utan det som i mer faktisk mening skapar livskvalitet. Inom ett antal tematiska områden letas statistiskt relevanta data upp och vägs samman till ett livskvalitetsindex. Resultatet delas också upp i utfall som kan genomföras mellan olika typer av

¹ Ekonomifakta. <https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Regional-statistik/Din-kommun-i-siffror/Malmo?compare=1>

² Västra Götalandsregionen 2018. (Ekberg, Tomas), *Lycka för fler. Kan ett samhälle med mer fokus på lycka öka människors välbefinnande?*

kommuner enligt SKR:s kommungruppsindelning, som t.ex. landsbygdskommuner och storstadskommuner. Trots att ett antal regionala och nationella analytiker har jobbat med analysmodellen i ca 5 år nu så kan den ännu inte sägas vara färdigutvecklad. Det finns bra mätvärden under de flesta tematiska områden men det saknas ännu viktiga variabler och mätdata under många av områdena. Slutsatserna får därför mer ses som en slags ledtrådar och samtalsunderlag än som ett färdigt facit. Däremot har flera av de övergripande slutsatser som hittills gjorts stor bäring på landsbygders förutsättningar.

Arbetet med BRP+ har hittills visat att ekonomiskt välstånd har svagt samband med uppmätt livskvalitet³. Faktiskt är storstäderna den kommungrupp som uppvisar allra sämst värden i livskvalitet. Detta härleds främst till faktorer som sämre luftkvalitet som ger sämre hälsa, högre segregation och mer trångboddhet. Den kommungrupp som har allra högst generell livskvalitet är pendlingskommuner nära storstad. Här finns mer bostadsyta för pengarna, nära till arbete och utbildning, bättre naturmiljö och höga utbildningsnivåer i befolkningen (eftersom högt utbildade ofta väljer att bosätta sig på den typen av platser). Mindre städer och tätorter får högre värden än lite större städer, mest på grund av bostadsförhållanden och demokratisk delaktighet. Rena landsbygdskommuner får näst lägst värde för livskvalitet men högre än storstadskommunerna. Men för de landsbygdskommuner som har en livaktig besöksnäring så visar livskvalitetsmätningen på bland de allra högsta värdena. Besöksnäring och handel har en förmåga att fånga upp många utrikes födda och unga i sysselsättning och fungerar som frekventa instegsjobb för människor med låg utbildningsnivå. Detta höjer kommunernas sysselsättningssiffror och lyfter också individernas möjlighet till sociala relationer och att leva i ett fungerande sammanhang.

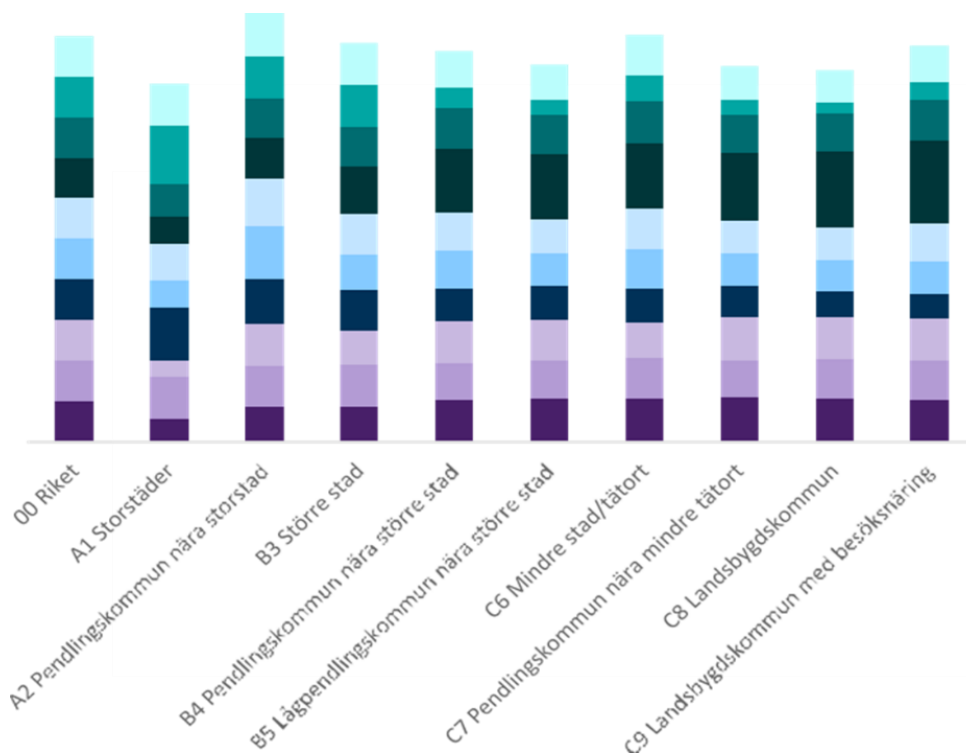
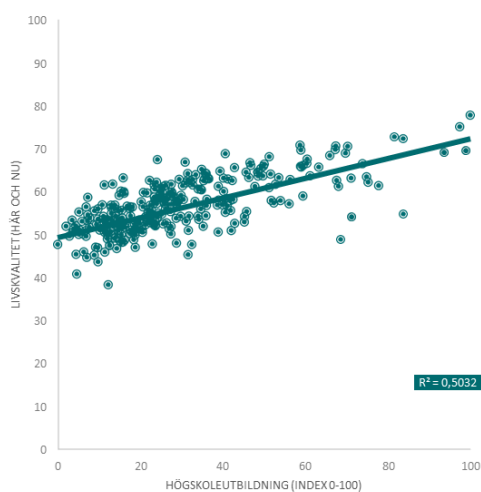

Bild: Uppmätt livskvalitet för olika ortstyper. Källa: Reglab, Tillväxtverket

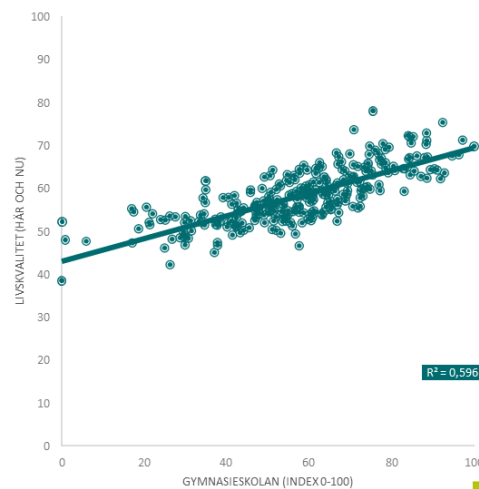
³ Tillväxtverket 2018. Hållbar utveckling i svenska regioner

Olika faktorer visar sig väga olika tungt när det gäller att bygga livskvalitet och det allra starkaste sambandet uppvisar området utbildning och kompetens. Inte kanske för att utbildningens kunskaper i sig skapar en hög livskvalitet men för att den banar väg till ett bra jobb och hitta en bra bostad, kunna leva i en hälsosam miljö och skapa en bra grund för sociala relationer och allmänt god hälsa. Som grafen visar nedan finns det en väldigt stark korrelation mellan livskvalitet och olika mått på utbildningsnivå i kommuner. Ju närmare linjen prickarna (Sveriges kommuner) kommer, ju starkare är sambandet. När det inte finns något samband så blir prickarna utspridda över hela ytan. För Jämtland Härjedalen är detta tråkiga nyheter eftersom utbildningsområdet är bland de områden som regionen presterar allra sämst i relaterat till riket i denna mätning. Det är egentligen bara Östersund som når upp till ett medelvärde medan övriga kommuner ligger på en skala nedanför.

SAMBAND MELLAN LIVSKVALITET OCH ANDELEN MED EN HÖGSKOLEUTBILDNING I ÅLDRARNA 30-39 ÅR

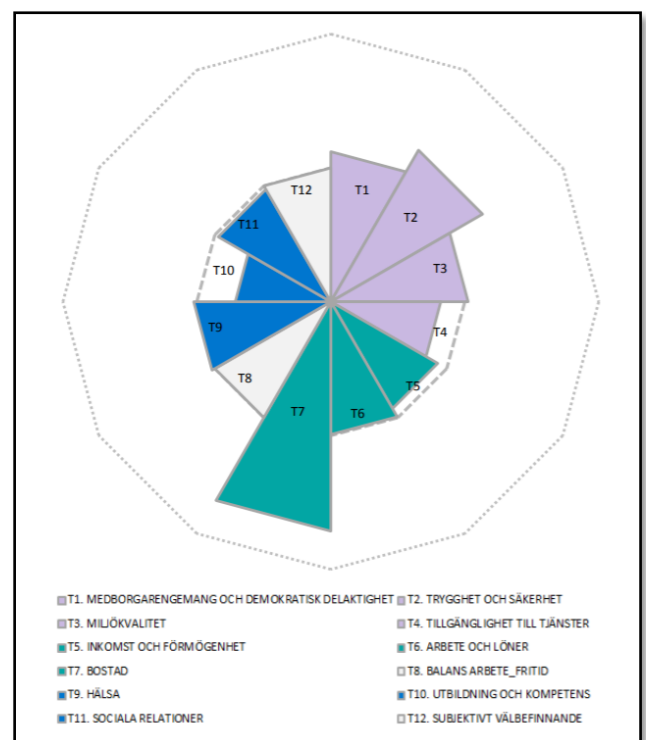
SAMBAND MELLAN LIVSKVALITET OCH ANDELEN SOM AVSLUTAT GYMNASIESKOLAN I ÅLDRARNA 19-24 ÅR

REG
LAB

Sammantaget får Jämtlands län en profil där Bostad, Trygghet och säkerhet, och Medborgarengagemang och demokratisk delaktighet samt i viss mån Hälsa överstiger rikets medelvärde. Medan Utbildning och kompetens, Tillgänglighet till tjänster och Inkomst och förmögenhet främst är det där länet underpresterar i förhållande till riket.

Skuret på en annan ledd visar det sig att kvinnor har högre livskvalitet än män, och skillnaden ökar. Det är främst utbildningsområdet som är den största skillnaden där så många fler kvinnor vidareutbildar sig och har bättre framtidsutsikter, medan många män låter bli och tenderar att hamna i större utanförskap. Många av de lågutbildade männen återfinns också på landsbygden. Män har mer kapital och upplever sig tryggare i offentlig miljö. Alla andra områden tenderar kvinnor att vinna på totalen.

Lyckoforskning och BRP+ pekar på att landsbygden väl kan matcha städerna

Sammantaget visar de två olika forskningsfälten liknande resultat trots att de närmar sig frågeställningarna från två olika håll. Människor på landet upplever väl så bra välbefinnande och livskvalitet som storstadsbor. Det rent ekonomiska övertaget slår inte igenom i någon av mätningarna. De som kommer sämst ut i båda mätningarna är de största städerna. Skall några vinnare koras så är det pendlingskommuner nära större städer som kan blanda fördelarna från både stad och land. I övrigt vinner kvinnor över män, äldre över yngre och utbildning ger starka positiva effekter gentemot att avstå vidareutbildning. Goda sociala relationer och nätverk väger tungt.

3. Samtidsspaning del 2 - Urbaniseringsparadigmet

Urbaniseringen - en naturlag?

Den kraftfulla urbaniseringen har pågått så länge att den börjat ses nästan som en naturlag. Sverige har dessutom varit ett land där urbaniseringen varit ovanligt kraftfull och långvarig. Det har därför höjts en hel del röster som börjat tala om att låta landsbygder få dö på ett värdigt sätt, acceptera faktum och istället satsa på det som är livskraftigt. Ledande landsbygdsanalytiker har talat om att de småorter som har längre än någon timmes pendlingsavstånd till en större ort egentligen inte har några framtidsutsikter. Och bland de större orterna är det egentligen bara tre storstadsområden som har tillräcklig täthet för att kunna konkurrera internationellt på sikt. Och egentligen är det bara Stockholmsområdet som har tillräcklig "densitet" för att på ett verkligt sätt matcha omvärlden. Men i det perspektivet är egentligen Stockholm en för liten spelare också. Så framtidstankarna blir lätt dystra. Det grundläggande tankeparadigmet, byggt på teorier som Den nya ekonomiska geografien och begrepp som Smart specialisering skulle lite tillspetsat kunna uttryckas: "Störst, flest, tätast, mest kapital, maximal service och akademisk höjd vinner ALLTID!".

Det som möjligen de ledande samhällsekonomiska teorierna missar är att världshistorien är längre än 100 år. I själva verket har urbanisering och ruralisering kommit och gått i världshistorien. Mäktiga riken och världscentra har uppstått och försvunnit, för att sedan uppträda någon annanstans på jordklotet. Inget världsledande rike eller maktcentrum har alltid bestått. Det har varit krig, klimatförändringar, pandemier och inte sällan att ledande riken i sin välmåga har imploderat moraliskt, vilket lett till världscentrums förfall och undergång. Intressant just i våra dagar är kanske att Romarrikets fall sägs ha inletts med en omfattande pandemi.

Urbaniseringsparadigmet vacklar i vår tid

Det senaste decenniet, om inte längre, har det i Sverige tillkommit allt fler element i samhällsutvecklingen som skulle kunna sägas vara krafter som på sikt urholkar urbaniseringen. Det har varit trender som uppträtt inom ett flertal olika tematiska samhällsområden. Var för sig kanske de inte har kraft att bryta befolkningsströmmar och övergripande tankesätt, men när mängden av problem med staden pekar i samma riktning, så kan till slut en omsvängning ske. Större paradigmskiften har dessutom en tendens att ske väldigt snabbt när väl skiftet inträffar. Först byggs grunden för omvälvningen sakta upp, utan att synbara effekter blir så stora. Men när väl skiftet sker, ofta med en utlösande faktor som direkt orsak, då slår kraften i de ackumulerade förändringarna till med verklig kraft. Det är liknande som när värderingsförändringar och nya värderingspolitiska beslut sker i ett samhälle. Så länge de nya tankarna är i minoritet märks de mindre. Men när 50 % av röster eller

mandat överskrids, sker skiftet snabbt och det som tidigare var nationellt självklart kan snabbt ses som mossigt, förlegat och förkastligt. Det är möjligt att en i alla stycken nedbrytande världsvid pandemi i våra dagar ändå skulle kunna vara den utlösande faktor som gör att landsbygden får möjlighet till revansch, i ett paradigmskifte där nya trender kan få brett fotfäste i befolkningen.

Det finns en lång rad dagsaktuella ord och begrepp som vi hör nästan varje dag i nyheterna. Ord som vi vant oss vid som närvarande och vanliga ord i samhällsutvecklingen, och som alla faktiskt innebär en konkurrensfördel för landsbygderna, relativt sett till hur läget var innan. Följande begrepp är exempel på vad vi möter varje dag i nyheter och aktuell debatt:

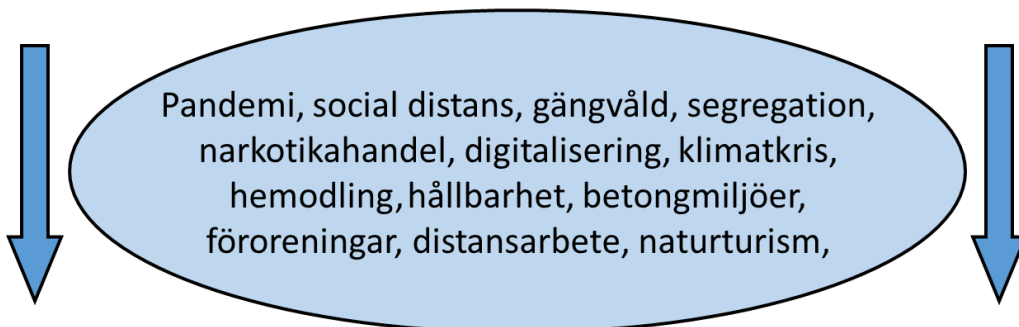
- **Klimatkris** – vi behöver hitta ett genuint och hållbart sätt att leva i samklang med naturen. Upplevelsen av att kunna leva i ett hållbart kretslopp är större utanför städerna.
- **Segregation** – storstäderna präglas av problemfyllda områdesindelade klassklyftor där skillnader mellan områden och människor är mindre på landsbygden.
- **Integration** – landsbygdsorter är normalt mycket bättre på att inlemma och involvera invandrade personer i samhället, till skillnad från städer där olika grupper tenderar att klumpa ihop sig i etniska bostadsområden. Befolkningens attityder är dock avgörande.
- **Gängvåld** – de kriminella gängen terroriserar hela bostadsområden i städerna men har inte samma möjlighet till momentum på mindre orter.
- **Digitalisering** – En allt större del av arbetsuppgifterna flyttas in i en dataskärm som kan vara mobil, funktioner som snart kan komma åt var som helst.
- **Betongmiljöer** – Ju större en stad blir, ju fler ”fula” områden uppstår i förorter och längs trafikleder, ju mer byggs det alltid i centrum m.m.
- **Föroreningar** – städer har sämre luftkvalitet mm vilket leder till sjukdomar och förkortad livslängd.
- **Hemodling** – en trend att skapa sina egna hållbara livsmedel och för att odla mycket behövs tillgänglig odlingsyta och bra växtläge.
- **Narkotikahandel** – Droghandel sker både på större och mindre orter men tillgängligheten och problematiken är betydligt större i städerna.
- **Naturturism** – en stark trend kring hållbar turism och att upptäcka det egna landets naturattraktioner. Allt talar direkt till landsbygdernas fördel.
- **Äventyrssporter** – Hiking, Trail, MTB, XC, wakeboard, zipline, forsränning, skärmflyg mm. Förutsättning: landsbygd
- **Distansarbete** – kunna kombinera arbete med familjeliv och fungerande livspussel. En naturskön omgivning ger mervärde, kreativitet och livslust.
- **Pandemi** – städerna drabbas alltid hårdare och har svårare att skydda sig när så många människor lever nära varandra och hela konceptet bygger på täthet.
- **Social distans** – är inbyggt i själva landsbygdskonceptet. R-talet är lägre på landsbygden och flockimmunitet uppnås på lägre nivå eftersom människor lever glesare.
- **Hållbarhet** – vad som är mest hållbart kan alltid diskuteras men *upplevelsen* av hållbarhet, vilket är centralt värde för många nu, styrs mycket av den miljö man lever vardagen i och de aktiviteter som utförs.

Öppningar för ett nytt ledande tankeparadigm

När alla ovanstående företeelser ständigt nöter vanliga människors medvetande skapas gradvis en öppenhet för att tänka nytt i de övergripande samhällsvärderingarna. Vad som skapar verkligt värde i livet, vad livskvalitet är, vad ett fungerande arbetsliv är och så vidare. Till exempel en omvälvande pandemi kan vara det som utlöser nya tankebanor hos många. Det finns många tecken på att det är denna förändring som vi ser nu, men ingen kan ju veta säkert vad som blir bestående på sikt. Stockholm har i alla fall haft negativt och accelererande negativt flyttnetto tre år i rad nu. Landsbygdsturismen har klarat sig relativt bra 2020 jämfört med städernas besöksnäring som varit en hård strid för överlevnad. Intresset för landsbygden växer på alla plan och sällan har ett så naturinriktat friluftsliv skådats som senaste året. Stugan på landet har för många varit en perfekt arbetsplats för distansarbete när den ordinarie arbetsplatsen varit avstängd.

Med alla de faktiska skeenden i samhället som vi ser och de värderingsmässiga förändringar som ligger i luften, så vore det inte alls oväntat om den bakomliggande självklara tankestrukturen, paradigmet, hos merparten av befolkningen förändras från "Störst, flest, tätast, mest kapital, maximal service och akademisk höjd vinner ALLTID!" till "Den totala mängden hållbar och upplevd livskvalitet vinner!". Om detta är sant och om detta skulle ske, om det inte redan har hänt, så är det plötsligt match för landsbygden igen. Då är den attraktiv, konkurrenskraftig och potentiellt framgångsrik på ett helt nytt sätt. En match som ständigt spelas om störst, flest, tätast, mest kapital o.s.v. kan landsbygden aldrig vinna i längden, men om matchen istället handlar om hållbar och upplevd livskvalitet så har städerna plötsligt inget givet försteg alls. Landsbygden har däremot en rad skarpa mervärden att lyfta fram i en sådan konkurrens. Hur långsiktiga trender utvecklar sig är alltid svårt att förutspå men samhällsutvecklingen öppnar för landsbygdernas revansch.

**Störst, flest, tätast, mest kapital,
maximal service och akademisk
höjd vinner ALLTID!**

**Den totala mängden hållbar och
upplevd livskvalitet vinner.**

Marknadsföring av helheten

För att lyckas slå igenom med nya positiva landsbygdstrender behöver kommunernas marknadsföring ske på rätt sätt. Det är egentligen inte ökad besöksnäring det främst handlar om här, även om det också finns med i bilden och är en viktig motor för Jämtlands län. Det handlar om att marknadsföra landsbygdernas kvaliteter för hela livets behov. Ett bättre sätt att leva, en bättre plats att bo på, en attraktiv och fungerande plats att driva företag på. Arbetsliv och upplevelsebaserad fritid i symbios. Starka naturvärden som lockbete, javisst men också möjlighet till närmare relationer, rimligt livstempo, goda tekniska förutsättningar trots distans samt positiva utvecklingsmöjligheter för livet och familjen i stort. Den marknadsföringskrift, "TA STEGET till drömlivet", om att etablera sig i Jämtland Härjedalen som getts ut av regionen och kommunerna i början av 2021, är ett utmärkt exempel på denna helhetssyn. Där finns alla de delar som är viktiga att vävas ihop i samklang med det nya paradig som denna rapport försöker formulera. Ett perfekt sätt att driva denna "holistiska" marknadsföring och om många kommuner och organisationer driver samma tes kan det få stor kraft. Är det någonting som möjligen kan tonas ner lite så är det stillheten och lugnet till förmån för produktiviteten och framtidstron på landsbygden. Skall regionen vinna många nya bofasta och företagare är det inte bara de ödsliga människorna som skall lockas, utan också de som vill ha en fungerande plats för produktivitet, gemenskap och intressant utveckling. Vilket länet har så många spännande exempel på. Marknadsföringen för att hitta nya inflyttare kan kanske behöva bli lite mer krass, där den rent ekonomiskt fördelaktiga kalkylen lyfts fram. Projekt Fjällflytt i Storsjö-Ljungdalen kan nämnas som ett bra exempel på en väldigt praktisk marknadsföring av bygden.

Industriingenjör lön 40 000: -
 Distriktssköterska lön 30 000: -

Villa prisklass 1/10 av Stockholm

Skola med små klasser och hög lärartäthet

Trygg miljö där vi hjälper varandra

Sjö-, fjäll- och skogsnära boende

Äventyr i naturen inpå knuten

Hög företagsamhet och kreativitet

Fiber, kommunikationer och service

Vad väntar ni på?!

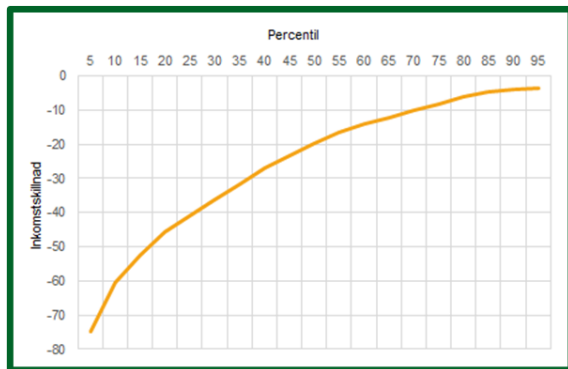
Argumentexempel för marknadsföring av landsbygdsort

4. Samtidsspaning del 3: Jämtland Härjedalen har driftiga bygder

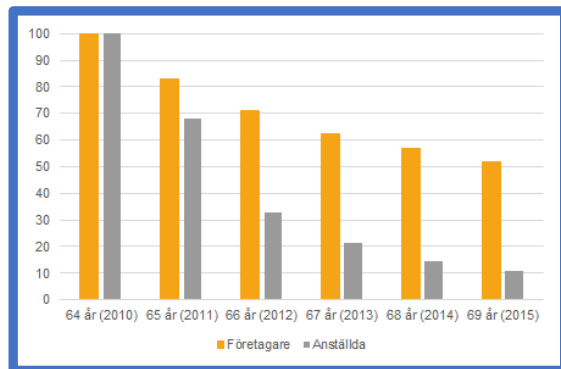
Bakgrund: Företagare är fattigare

En hög andel entreprenörskap och företagande i samhället framställs nästan alltid som enbart positivt. Höjda nyföretagarsiffror ses som en framgång och många offentliga insatser görs för att få ungdomar och andra grupper att välja företagande som sysselsättning. Ett frekvent entreprenörskap ses som ett tecken på ett samhälle i framkant. Men detta förtjänar att problematiseras en smula. Vem tjänar egentligen på entreprenörskapet? Vid en jämförelse så har nämligen företagare en klart lägre livsinkomst än anställda trots att de i genomsnitt arbetar flera år längre.

Enligt SCB 2017 har företagare 22 % lägre livsinkomst än anställda i snitt. Det första diagrammet visar att i alla inkomstnivåer tjänar företagare generellt mindre än anställda gör och skillnaderna är som allra störst i de låga inkomstnivåerna. I högre inkomstnivåer är skillnaden mindre, men företagare som grupp når aldrig upp till anställdas inkomstnivåer på totalen.

Skillnad - företagare/anställd i olika inkomstnivåer

Sysselsatta kvar i sitt arbete. Källa: SCB: 2017

Detta trots att företagare även arbetar mycket längre innan de tar pension. Det andra diagrammet visar att runt 65 års ålder går en majoritet av de anställda i pension men vid 69 år har fortfarande inte majoriteten av företagarna gjort det. Företagande i Sverige synes alltså handla om längre arbetstid för mindre pengar. Man blir generellt sett inte rik av entreprenörskap, men möjligen kan det leda till ett rikare liv.

Att inkomsterna för företagarna är så pass mycket lägre kan härledas till att den överväldigande delen av företagen är små, 96 % har färre än 10 anställda. Enmansföretaget är det allra vanligaste slaget av företag och i den typen av företag är det svårt att genom omsättning bygga upp så stora kapitalmängder som behövs för att uppnå en hög inkomst. Stora inkomster bygger vanligen på att företagets verksamhet går att växla upp och att det genom detta uppstår ekonomiska skalfördelar.

Samhället är entreprenörskapets vinnare

På vad sätt kan man då förklara den breda och offensiva satsningen på att locka fler till entreprenörskap? Svaret är rimligtvis att det är det offentliga och samhället i stort som tjänar på entreprenörskapet. Genom nya företagsamma idéer utvecklas samhället och innovationer driver samhällsutvecklingen. Många idéer och verksamheter slås ut på vägen men de som blir framgångsrika är de som vidareutvecklar näringslivet och driver fram tillväxt. Entreprenörskap skapar

skattekronor, sysselsättning och i förlängningen välfärd för fler. Så länge företagaren kan hålla igång sin verksamhet är den en vinst för det offentliga också. Även ett marknadsmisslyckande kan vara en framgång för samhället, då företagaren drivit på utvecklingen under sin verkamma tid. Förutsatt att utvecklingen av företaget inte leder till stora kostnader för det offentliga och entreprenören själv inte hamnar i ett långvarigt utanförskap, så innebär inte heller ett misslyckat entreprenörskap något större problem för samhället. Och entreprenörer är ofta sådana att de hittar på något annat i stället eller kryper i värsta fall in i en anställning som reservlösning. Entreprenörskap är därmed ofta något bra och utvecklande för företagaren men framförallt är det den offentliga sektorn och samhället i stort som tjänar på en utvecklad entreprenörskapskultur.

Den entreprenöriella U-kurvan

Det finns också skäl att problematisera den vanliga uppfattningen om kopplingen mellan en stark entreprenörskapskultur och ett lands välstånd. Den entreprenöriella U-kurvan visar i själva verket att entreprenörskap ibland kan vara ett tecken på fattigdom och ibland på rikedom. Länder tenderar nämligen att gå från en hög nivå av entreprenörskap till en låg nivå när samhället utvecklas från jordbruksbaserad bondeekonomi till en mer industriell ekonomi för att sedan öka igen när länder når en mer avancerad nivå av ekonomisk utveckling och en mer serviceinriktad ekonomi. Fördelningen av länder utmed denna skala får ett u-format utseende. Trots detta så tenderar olika länder också att bibehålla vissa tydliga skillnader längs med sin utveckling, vilket forskarna tolkar som att kulturella skillnader som består över tiden får stor inverkan på graden av entreprenörskap.^{4 5}

Förenklat uttryckt innebär detta att i fattiga länder kan entreprenörskapet vara en förutsättning för att få mat för dagen. I vissa samhällen med svag offentlig service kan det vara det enda sättet att ta sig fram i tillvaron. I en mer utvecklad ekonomi kan anställningsmöjligheterna öka via etablerad industriverksamhet med stora företag och arbetsgivare. När rikedomen tilltar ytterligare skapas nya möjligheter att hitta på saker, prova sina vingar och skapa företagande genom inspiration och goda idéer. Men märk väl att kulturskillnader mellan bygder kan påverka graden och typen av entreprenörskap, även i välutvecklade länder.

Under pandemiåret 2020 har det rapporterats att nyföretagandet varit överraskande starkt och detta har tolkats som ett mått på ekonomisk styrka och innovationskraft. Det kan vara sant, men det kan också i vissa fall vara så att nyföretagandet är ett tecken på kris. Anställningen har upphört, möjligheterna på arbetsmarknaden har upplevts små och lösningen har blivit att försöka ta sig fram, hitta nya vägar genom eget företagande. Även i Sverige.

Allkonstnärer och multientreprenörskap på Jämtlands läns landsbygder

I detta sammanhang är det värt att lyfta in den kultur av multientreprenörskap som varit kännetecknande för landsbygden och även Norrland i stort. Det är långa traditioner av litet-av-varje-företagande som ett sätt att samla ihop sin totala inkomst och kunna ta sig fram ekonomiskt i sin lokala kontext. Det behöver inte ses som ett tecken på fattigdom eller kris, men inte alltid heller som

⁴ *Wennekers, Sander (2006) Entrepreneurship at Country Level. Economic and Non-Economic Determinants.*

⁵ *Aaby Johanna (2011), Entreprenörskap I Sverige och Japan. En komparativ studie utifrån GEM 2007.*

avancerad innovationskraft. Ofta har det helt enkelt handlat om ett rent praktiskt val. Som boende i en by kanske fårskötsel kan kombineras med odling av någon säljbar gröda, en hantverksverksamhet och slutligen någon slags deltidstjänst som vaktmästare på den lokala bygården. En konstnär som även arrangerar harmoniweekends för turister och som även kör taxi på deltid i eget företag. Det kan vara mängder av kombinationer som ett entreprenöriellt sätt att samla ihop sin totala inkomst. Självfallet finns det ett mer renodlat företagande också, särskilt inom landsbygdsstarka branscher som bygg, skog, anläggning, jordbruk och så vidare. Men det som skilt ut de norrländska landsbygderna från andra delar av landet har varit det praktiskt betingade multientreprenörskapet, som ett sätt att skaffa sig själv tillräcklig inkomst och få bygden att leva. Landsbygderna bär ofta på praktiska talanger som kan göra litet av varje och som på ett påhittigt sätt tar sig fram genom tillvaron och sammantaget skapar driftiga bygder.

Jämtland Härjedalen har driftiga bygder

Applicerat på Jämtlands län kan man se att det finns en tydlig och historiskt stark entreprenöriell landsbygdkultur. Andelen företagare på Jämtlands läns landsbygder är hög, förvärvsfrekvensen är högre än riket och arbetslösheten är generellt sett lägre än riket. Detta kan betraktas som tre mått på bygdernas förmåga att stå på egna ben och klara sig av egen förmåga. Men med den typ av sysselsättning och företagande som finns på landsbygderna är följaktligen medianinkomsten också lägre än riket och andelen högutbildade är färre än snittet. Sammantaget ger det en bild av en stark entreprenöriell landsbygdkultur och bygder som klarar sig riktigt bra. De lägre inkomsterna är inte ett tecken på landsbygdernas misslyckande utan mer en följd av de branscher och den typ av företagande som finns i området. Den lägre nivån av högutbildade är också förväntat utifrån den typ av sysselsättning som finns på landsbygden. Hur problematisk situationen i området är, bör på ett rättvisande sätt mätas mer utifrån exempelvis arbetslöshetssiffror och bidragsberoende än utbildningsnivå och medelinkomst. Det vill säga, utifrån de mått som mäter olika slags brister. En hög andel driftigt entreprenörskap på landsbygden leder naturligt till lägre inkomstnivåer och en lägre utbildningsnivå, men om detta är ett problem får mätas utifrån variabler som mäter brist, som arbetslöshet och bidragsberoende till exempel. Och där klarar sig vissa bygder i länet riktigt bra medan några kommuner har det kämpigare.

Jämförelse av länets kommuner

	Invånare	Befolknings- ökning	Median- inkomst	Andel hög- utbildade	Förvärvs- frekvens	Andel företagare	Arbets- löshet	Andel bidrags- försörjda
Jämtland	131 155	1,00	275 524	23,3	82,7	8	7,2	
Riket medel	35 791	2,60	296 484	28,2	79,5	6,1	8,5	12,7
Berg	7 120	0,00	248 891	15,2	83	11,7	6,6	12
Bräcke	6 181	-4,90	247 548	15,1	78,7	8,4	8,1	16,9
Härjedalen	10 070	-0,80	257 946	13,9	83,1	10,4	6,5	11
Krokom	15 054	0,90	296 466	24,3	86,4	10,3	5,1	10,1
Ragunda	5 208	-4,30	249 810	11,9	80,8	9,2	8,7	16,1
Strömsund	11 488	-2,60	246 956	13,1	81,3	9,3	9,6	17,4
Åre	12 049	6,90	278 484	22,7	84	12,5	8,2	9,7
Östersund	63 985	2,20	287 544	28,9	82,3	5,6	6,9	12,4

Källa: www.ekonomifakta.se (värden 2019 - 2020)

En enkel jämförelse av nyckeltal mellan länets kommuner ger enligt ovanstående resonemang en antydning om "hälsoläget" för Jämtlands läns landsbygder. I ovanstående bild har värden som är bättre än rikets medelvärde markerats med grönt, värden lika med riket med gult och värden under medel har fått en röd märkning. Undantaget är kolumnen för befolkningsökning där en ytterligare röd nyans har lagts till för "befolkningsminskning".

Samtliga kommuner ligger under rikets medianinkomst men för Krokom är det på målfoto. Och bara Östersund lyckas överträffa rikets medelvärde för andel högutbildade. Trots detta överstiger länet riket i förvärvsfrekvens och andel företagare samt har en lägre arbetslöshet. Vissa typiska landsbygdskommuner har en riktigt hög andel företagare och bra förvärvsfrekvens, kombinerat med låg arbetslöshet och låg andel bidragsförsörjda. Mätt på detta sätt så ger det bilden av att Åre, Berg, Härjedalen och Krokom är driftiga bygder som tar sig fram riktigt bra genom egen kraft(företagande). Där finns en levande landsbygd där arbetslösheten hålls undan och relativt få behöver leva på bidrag. Att andelen högutbildade är betydligt lägre än rikssnittet i dessa kommuner snarast förstärker bilden av egen påhittighet och driftighet och att medianinkomsten är lägre än riket är mest en följd av den typ av ekonomisk verksamhet som präglar kommunerna. Det är driftiga landsbygder.

Att Östersund trots kommunens centrala ställning ändå inte dominerar i tabellerna mer än den gör antyder att kommunen ändå inte tagit över helt som regional storstadsmagnet som allt kretsar kring på gott och ont. Östersund är det självklara regionala dragloket men inte exceptionellt i en nationell jämförelse. Den positiva sidan av detta är att Östersund inte dammsuger all ekonomisk och utbildad kraft i området utan är något mer jämlik i förhållande till sin omgivning, vilket på ett sätt gör det lite lättare för de andra kommunernas attraktionskraft och utvecklingsförmåga. Baksidan är naturligtvis att Östersund därmed inte heller sticker ut som ekonomiskt draglok i förhållande till andra regionala draglok i landet och internationellt.

En mer problematisk och blandad bild ger Bräcke, Ragunda och Strömsund. Här finns visserligen en hög andel företagare, men som vi sett behöver inte detta alltid tyda på en rik och välmående entreprenörskapskultur, utan kan ibland även signalera vägval utifrån praktisk nödvändighet och till och med ett sätt att lösa en brist. I dessa tre kommuner lyckas inte den lokala företagsamheten riktigt jaga bort bidragsförsörjning och arbetslöshet och befolkningsnettot visar ibland på väl ansträngda minussiffror. Det är en blandad bild som ges för Bräcke, Ragunda och Strömsund och egentligen inte några riktiga skräsiffror. Men intrycket är ändå att här har vi tre motorer som inte riktigt går på alla cylindrar. Det finns kraft och en del pigga effektvärden men samtidigt hackar det en del och motorljudet är ojämnt.

Utbildning och utveckling

Ragunda, Strömsund, Härjedalen, Bräcke och Berg kommer därtill in med låga siffror för hög utbildningsnivå, vilket främst är ett problem om nivån inte räcker till jobb eller att arbetsgivarna inte kan hitta rätt kompetens. Den starka koppling som mätningarna kring BRP+ främst har visat mellan utbildningsnivå och livskvalitet, bygger på att utbildningen ger de grundläggande förutsättningar som behövs för att skapa sig ett bra liv i allmänhet. Här kommer Ragunda in med bland de lägsta värdena i landet för högre utbildningsnivå och flera andra kommuner är inte långt ovanför.

En eftergymnasial utbildning är inte alltid avgörande för goda förutsättningar men den ungdom som inte får en tillräcklig plattform får dåliga allmänna förutsättningar att ta sig fram vägvinnande i livet. Nackdelen med högre utbildning för mindre kommuner på landsbygd är ju att man tvingas "släppa iväg" sina ungdomar till andra orter med risken att de inte kommer tillbaka. Men alternativet med stora grupper utbildade ungdomar som bor kvar är värre och skapar dåliga utvecklingsförutsättningar generellt sett i kommunen. Att ungdomar flyttar iväg några år för att utbilda sig vidare är en naturlig och nödvändig utveckling. Att vissa kommer tillbaka efteråt men inte alla, eftersom de hittar andra spännande vägar, är också en del av det naturliga "kretsloppet" för människors utveckling. Det är därför ingen bra målsättning att alla ungdomar skall stanna i bygden. De bygder som haft sämst utveckling i landet har ofta präglats av låg rörlighet, "inavel" och svagt flöde av nya tankar och idéer. Därför är den bästa utvecklingen att så många ungdomar som möjligt får en god utbildning, nära eller fjärran. En del flyttar sedan tillbaka hem men andra inte. Istället flyttar andra människor in från olika regioner och bidrar till förnyelse av tankar, idéer och verksamheter. Ju mer en kommun kan ha ett blandat flöde av människor, idéer och verksamheter mellan sin egen kommun och andra områden, ju mer levande blir kommunen, förutsatt då att flödet inte hela tiden går i utflyttande riktning.

5. Samtidsspaning del 4. Platsidentitet och företagande

Företagandet och platsen

Entreprenörskapsforskningen visar att framgångsrika modeller inte alltid är så överförbara mellan länder och regioner. Platsens företagande vävs ihop med platsens kontext och företagandet på platsen påverkar också befolkningens upplevelse av egen ortsidentitet. Framgångsrika modeller och satsningar på företagsklimat behöver därför anpassas till lokal anda och organisering för att kunna fungera väl. Vissa modeller blir aldrig framgångsrika i en annan kontext. Snarare handlar det om att bygga på den genuina historiska näringslivskulturen och gradvis krydda den med genomförbara expansiva ingredienser på ett sätt som är mottagligt. Engagemang, driftighet och glädje kring en idé vinner oftast över en teoretiskt framstående tillväxtmodell. Motivation slår klass!

I detta sammanhang är det relevant att lyfta nyansskillnaderna mellan Jämtlands läns olika geografiska delar. Både inom företagande och platsidentitet. En grov och generaliserad uppdelning skulle till exempel kunna utgå från de något konstruerade rubrikerna "Uppleva", "Leva", "Veve" och "Överleva". En bygd som lever och präglas mycket av besöksnäring och med ett extraordinärt utbud av turistattraktioner får en identitet och verksamhet som handlar mycket om "Uppleva". Platser som präglas mer av att invånarna där lever sitt vardagsliv, har sitt ganska vanliga yrke och odlar sina reguljära fritidsintressen får en "Leva-struktur". Det kan också finnas platser som främst präglas av den produktion som det mesta kretsar kring. Det kan vara historiens brukssamhällen med den stora fabriken, utpräglade gruvsamhällen, eller ibland jordbruksbygder där hela livet och verksamheten i hög grad sker utifrån årstidens växlingar och påverkan på odlingar och lantbruksproduktion. Dessa platser kan något skruvat sägas ha en "Veve"-identitet.

En ytterligare etikett skulle också kunna sättas som en "Överleva"-identitet. Det är byar och platser i glesbygd som allt mer präglats av resursbrist. Där befolkningen blir allt äldre och ungdomar flyttar ut, där de sista affärerna och serviceinrättningarna börjar läggas ner, där avstånden till "civilisationen" börjar kännas allt mer påtagliga och allmänna kommunikationer är fåtaliga. På sådana platser

kännetecknas livet mycket av strategier och vägval för att kunna bibehålla orten och sig själva på ett eller annat sätt, trots uppenbar brist på kapital, människor och materiella förutsättningar.

Nyansskillnader i Jämtland Härjedalen

Fjällnära delar av Jämtland/Härjedalen har byggt upp en stark tradition som grundats på "Uppleva" med mycket besöksnäring och ett stort utbud av attraktioner av olika slag. De inre delarna av länet har mer av en "Leva"-kultur med områden där man främst bor, verkar och lever sitt liv. Det kan vara mellanstora samhällen som Krokoms, Strömsund, Sveg som har denna karaktär men även mindre orter som präglas av att "livet går sin gilla gång". Delar av invånarna i Östersund kan också uppleva det så. På den typen av platser blir allmän service, tillgänglighet till varor och tjänster, kultur- och fritidsutbud samt utbildning viktiga ingredienser för upplevelsen av en vardag med hög livskvalitet.

Jämtlands län är förhållandevis inte så högt industrialiserat och de riktigt stora fabrikerna, gruvorna eller dominerande industrierna lyser med sin frånvaro. Den riktigt utpräglade "Veva"-identiteten kanske därmed inte finns så stark i länet men det finns gott om jordbruksbygder och mindre industrier samt skogsindustri, mer i östra delen av länet, som har en ganska stor påverkan på platserna och bidrar till platsernas identitet. Strömsund har till exempel en märkbar profil som industriort utan att denna prägel för den skull är särskilt dominant. Det finns kanske inga mer omfattande områden i länet som präglas av en bister "Överleva"-identitet men det finns nog insprängt i geografin här och där och det skall absolut inte underskattas vilken stor utmaning vissa byar och bygder lever under, där resursbristen, demografin och geografin är en omfattande utmaning. Naturligtvis är de flesta platser en blandning av de tre första begreppen i högre eller lägre grad och det går att skära kakan på många andra sätt också och utifrån andra uppdelningar. Bestående är dock att särprägel, identitet och tradition påverkar möjligheten till framgångsrikt företagande och vad som är möjligt att driva i olika samhällskontexter.

Att sätta sin historiska plats- och företagaridentitet – Åre som exempel

Med hjälp av en innovativ bergbana för över hundra år sedan och sedan ett tidigt alpint VM på 50-talet befäste Åre sin identitet som ledande svensk vintersportort. Genombrottet banade väg för mycket investeringar och kapital som satsats i området såväl från lokalt, regionalt, nationellt som internationellt håll. De senaste årtiondena har alltmer avancerade och omfattande byggnationer genomförts vilket ibland fått orten att framstå som en Hollywoodkuliss. Ett fantastiskt ställe att vara på som turist men inte alltid så lätt att vara fastboende på. Lokalbefolkningen bosätter sig gärna en bit därifrån men som ekonomisk tillväxtmotor har Åre by och Åreskutan varit svårslagen. Åres ortshistoria är ett bra exempel på hur vissa varumärkesbyggande investeringar och enskilda evenemang kan få en enorm betydelse, många ringar på vattnet och på sikt förändra hela områdets identitet och profil. Intressant är hur utvecklingen i hög grad skett med initiativ och kapital från nationella och internationella företag på gott och ont. Det har inte alltid varit en lokalt driven utveckling utifrån lokalt tänkande. Men den kraftiga expansionen har gradvis påverkat den lokala kulturen att också bli mer entreprenöriell. Platsidentitet och mentalitet har påverkats att bli gradvis mer innovativt präglad. Utvecklingen har lockat fram nya egenskaper ur bygden och dess invånare.

Flera parallella trender gynnar fjällens Uppleva-områden

Utvecklingen i "kapitalintensiva" turistorter i Jämtland, Härjedalen, som Åre, Vemdalsfjällen och kanske Funäsdalsfjällen har som regel varit stark hela tiden. Men i de lite mer lågintensiva turistområdena som ligger på en bits avstånd från de starkaste orterna, har utvecklingen varit mer

ojämn. Till exempel så har en del klassiska vintersportplatser i södra Årefjällen tidvis haft en ganska tydlig kräftgång med vikande besöksiffror. De senaste åren har dock utvecklingen vänt upp kraftigt och plötsligt kan parkeringarna vara så gott som fullbelagda både såväl vintertid som sommartid. Orsaken kan ses i flera olika, delvis parallella trender som gett fjällvärlden många nya redskap och framgångsfaktorer i utvecklingen.

Populariteten för utförsåkning har i princip varit ständigt stark vilket gynnat de stora skidorterna som kunnat bjuda på det mest omfattande utbudet. Nyare grenar som snowboard, puckelpist, skicross och grenar i X-gamesgenren har också gynnat skidorter med mycket kapital att bygga attraktiva nedfarter. Men de senaste, kanske tio åren har andra trender påverkat utvecklingen och gett den fler dimensioner. Först kom en stark utveckling av diverse äventyrssporter utanför skidbackarna. Det har främst gällt cykel i alla dess former utom kanske den vanligaste formen på landsväg. Uppåt och nedåt, bakåt och framåt och gärna runt i luften också. Till det forspaddling, skärmflygning, bergsklättring, isklättring, triathlon och andra former av grenkombinationer, och en massa andra sorter. Framför allt traillopning i många varianter av oländig terräng har fått stort genomslag. Och på vintern har längdåkning kommit tillbaka starkt. Och klassisk vandring har fått en jätteboom de senaste åren med en extra skjuts av pandemin. Outdoor-koncept har varit attraktiva.

Utvecklingen kring äventyrssporterna har också den gynnat de starka skidorterna som på ett nytt sätt kunnat skapa långa sommarsäsonger också, vilket gjort dem ännu intressantare för kapitalstarka investerare som vill bygga nya boenden, anläggningar och restauranger. Men de bredare äventyrssporterna har även gett de mindre resmålen nya möjligheter att bli mer intressanta. Leder, spår och vattenvägar kan ofta vara både mer omfattande och attraktiva på de mindre skidorterna. Platser längre ut på landsbygden har mer vidder att bjuda på och fler vägval. Längdåkning, vandring, traillopp och cykel gör sig bättre i den mer öppna och glesa miljön en bit ifrån de största centrumen. Det har gjort att många mindre sportbyar och orter kunnat leva upp, dessutom under en betydligt längre del av året. Att locka till sig välkända elitidrottsmän och kvinnor och allt fler träningsgrupper har stärkt varumärket för platser både i Härjedalen och Jämtland. Fjällmaraton och liknande arrangemang lockar horder av främst unga vuxna till annars stillsamma byar i glesbygd. Många platser har levt upp på ett nytt sätt. Och när pandemin har slagit ut stora delar av besöksnäringen i städerna så har ändå landsbygdsorterna haft ett positivt flöde.

Men även de starka miljötrenderna kring hållbarhet gynnar besöksnäringen på landsbygd. Även om det teoretiskt går att diskutera vilken besöksnäring som är mest hållbar så vill människor *uppleva* att de lever närmare naturen i handling. En hemester i det egna landets fjällvärld med cykel eller vandring, göra sin egen mat med ekologiska råvaror vid egen lägereld och så vidare. Kanske kombinerat med tåg till och från platsen, boende i enklare stugor och tillgång att kunna inhandla varor från lokal produktion. När pandemin slår till är aktiviteter på stora vidder med glesare mellan människor attraktivt. Särskilt unga människor, inte sällan kvinnor, kan ha en mer kategorisk syn på vilken livsstil som krävs för att samvetsfullt kunna leva sig genom tillvaron. De tycker lätt att landsbygderna och dess mer genuina attraktioner är en extra värdefull plats att vistas på.

De upplevelsebaserade landsbygdernas återvunna konkurrenskraft

Sammantaget ger alla dessa många trender, som pekar åt samma håll i nutid, att landsbygd de senaste åren fått en rejält höjd konkurrenskraft i allmänhet och besöksnäringssorter i glesbygd i synnerhet. Alla orter har inte kunnat flytta fram sina positioner ännu, men vissa har redan gjort det

och för andra finns potentialen kvar så länge trenderna går i samma riktning. Och här uppstår också en annan effekt som har med inflyttning att göra.

Besöksanledningen till fjällvärlden har förändrats från att inte lika dominerande gälla bara en viss period sommartid utan en mycket större andel av året, genom breddningen av populära sporter och aktiviteter. Då ökar också motivationen drastiskt för att också kunna tänka sig ett boende i området. Om jag kan få den skidåkning av olika slag jag önskar på vintern kombinerat med den fjällöppning, vandring, cykling och friluftsliv som jag brinner för vår, sommar och höst, på en och samma plats. Då ökar också anledningen till att vilja bosätta sig i området. Om platsen därutöver upplevs svara på behovet att hitta en hållbar livsstil på olika sätt, då är jag nästan hemma. Steget att flytta dit är inte längre så stort. Det krav som kvarstår är möjligheten att kunna skaffa sig en inkomst året runt, vilket kan vara en anställning i kommunen eller att pröva eget företagande.

Nya inflyttare och en ny kultur på platsen

Det är mycket av den utvecklingen som precis har setts de senaste åren i vissa områden. Nyinflyttade i olika åldrar men många unga vuxna, som starkast i Åre kommun men inte alltid kopplat till Åre by, som flyttar till området för att man vill uppleva året om. Det exotiska flyttar in i vardagen, besöksanledningen blir boendeanledningen, inriktningen på upplevelsen blir en del av identiteten för boendet och orten. Ett exempel på hur uppleva-kulturen kan flytta in i vardagen har hörts när någon bofast i yngre medelåldern beklagar sig över att alltid behöva leverera ett färskt utflyktsminne eller nyligen gjord naturupplevelse när man träffar sina närmaste i byn. Värdet av upplevelsorna har fått en stor plats i livet och kan nästan kännas som en press. Det kan vara en liten baksida av den stora uppsidan av att besöksnäringen skapar så stora möjligheter året runt.

På grund av inflyttandet och de nya möjligheterna året runt så uppstår också en riktigt god jordmån för ett rikt varierat entreprenörskap och småföretagande. En ganska bred trend kring mathantverk passar perfekt in i en uppleva-kultur, där lokala matupplevelser passar perfekt ihop med besöksnäring och lokala varsamt framtagna livsmedel passar perfekt ihop med hållbarhetstrender. Men byggare, tjänsteföretag, naturfotografer, evenemangsföretag, och många andra får såklart också mycket bättre förutsättningar för sitt företagande genom inflyttning och trender som gynnar bygden. När en fullt utbyggd digitalisering i form av bredbandsfiber är utbyggd i alla delar så har dessa fjällbaserade besöksnäringsområden riktigt bra förutsättningar inför framtiden att kunna skapa sin egen framgång genom eget engagemang och företagsamhet.

Skogs- och jordbruksbygder – en blandning av perspektiv och identitet

För de bygder i Jämtland Härjedalen som inte har besöksnäring som starkaste drivkraft så finns behovet att ha andra landsbygdsmotorer för samhällsutvecklingen. Det finns en del större orter som kan leva ganska väl av sin "massa" och ekonomiska drivkrafter i form av utbildning, företag, offentliga inrättningar och kulturella profil. Men stora delar av länet hamnar i ett något mer problematiskt mellanläge. En vacker natur, men inte så attraktiv, kapitalstark eller exotisk att det leder till någon större besöksnäring. En i och för sig god företagsamhet och viss industrialisering, men inte så starka industrier och företag så att de kan driva bygden framåt med självklar utvecklingskraft. En hyfsad nivå av offentlig service, kommunikationer, handel, kultur och föreningsliv, men ofta runt eller under medel och där den totala profilen inte blir tillräckligt stark för att på allvar kunna konkurrera med andra orter ifråga om livskvalitet. Det är "leva-bygder" med lite "veva" och "uppleva" och där det går sämre börjar det närma sig "överleva-bygder". Lite grovt kanske kan sägas att ju tätare skogen står, ju mer otydliga och allmänt problematiska tenderar platsernas utvecklingsförutsättningar att framstå

i ett jämtländskt perspektiv. Den östra kanten av länet kan inte riktigt dra nytta av varken fjäll eller kust utan bilden riskerar utifrån sett att bli ett skogsområde att passera på vägen.

De områden som har svagare förutsättningar behöver präglas av större produktivitet

Ändå finns det ganska goda fysiska förutsättningar även för den östra delen av länet. Ofta nära till ganska stora vägar, tillgång till järnväg för frakt och ibland personer, egentligen inte avskräckande avstånd till större befolkningscentra och ofta god egen tillgång till olika råvaror, egna jordbrukare och en massa närtillverkad energi. Men när de materiella förutsättningarna trots detta inte riktigt är helt på plats alla gånger så gäller det att kavla upp ärmarna och kompensera med egen energi. Rimligtvis är det ett ökat företagande som kan lyfta de östra delarna av Jämtland Härjedalen och ett ökat fokus på den "veva"-industriella tradition som det redan finns en hel del av i östra länsdelen.

Det finns dagsaktuella trender kring bioenergi, trähusteknik, elintensiv industri (där stora företag letar med ljus och lykta efter säker elförsörjning) och återflyttning av utflyttad industriverksamhet från andra länder. Låga kostnadslägen i jämtländsk glesbygd skulle nog väl kunna matcha lågbudgetländer när företag kanske vill flytta hem eller ut verksamheten. För kommuner som Bräcke, Ragunda och Strömsund skulle det redan goda näringslivet behöva "boostas" med några större etableringar och utvecklat företagande som för med sig ringar på vattnet i form av bostäder, vägar, kommunikationer, service och nya människor. Detta för att uppnå större ekonomisk dragkraft i den totala ekonomin och ett näringsliv som bättre kan dra med sig hela bygderna in i framtiden.

I nuvarande läge kan energisituationen i landet vara ett mycket bra argument för att locka energikrävande etableringar till östra Jämtland och kommuner behöver vara beredda att försöka sig på lite större satsningar på företagsetableringar. En slogan kan vara "Här tillverkar vi vår framtid med vår egen energi", men det behöver inte främst handla om vindkraftsparker i detta fall. Östra delen av länet skulle kanske behöva präglas av en ännu starkare "veva-identitet" inblandat med lite nya branscher också. Då blir platserna inte lika beroende av sin omgivning i form av större orter på avstånd.

	Uppleva	Leva	Veva	Överleva
Profil				
Prägel	Platsen kretsar kring rika upplevelser	"Livet går sin gilla gång" Vardagsliv, service och fritid	Produktionen och företagandet styr livet	Strategier för att kunna bo kvar och rädda byn
Platser	Besöksnäringsområden med kvalitetsupplevelser	Mindre tätorter med föreningsliv, anställda och vanlig servicenivå	Klassiska bruksorter Jordbruksbygder Storföretagsorter	Mindre byar i glesbygd med låg servicenivå och äldre befolkning
Prognos	Landsbygdernas besöksnäring är dagens vinnare	Behöver en innovationskultur också	Behöver variation och nytänkande för att fånga framtiden	Identifiera eller skapa nya landsbygdsmotorer genom entreprenörskap

6. Geografiska reflektioner

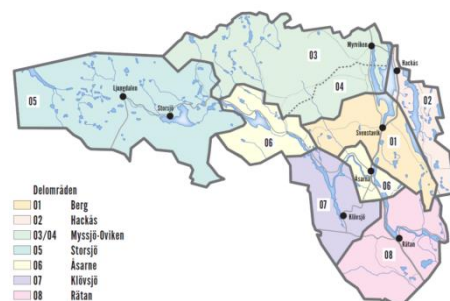
Under olika områden/kommuner lyfts några reflektioner och tematiska betoningar som gjorts i samband med intervjuer med företagare och "bygdepersoner", samt inspel för dessa områden från rapporter och statistik. Men samma betoningar och frågeställningar kan vara lika relevanta för andra områden så innehållet skall inte tolkas alltför fastlåst till geografien. Exempelen bör inte heller ses som de viktigaste faktorerna för områdets utveckling, utan mer som frågeställningar att reflektera kring.

Bergs kommun

Att tänka kring utveckling – Bergs kommuns Tillväxtprogram

Hösten 2020 antog Bergs kommun sitt "Tillväxtprogram 2040". Det är ett dokument som sticker ut i kommunsverige. Ett ursnyggt designat dokument i fyrfärg på 36 sidor, upplagt på ett sätt som riktigt ambitiösa regioner brukar lägga upp sina regionala utvecklingsstrategier. Programmet är skrivet i 3D, det vill säga det är många olika slags perspektiv och dimensioner som betonas och korsar varandra i höjd-, bredd- och sidled. Det utgår från Agenda 2030, kopplar till Folkhälsoprogram och Miljöprogram, betonar livskvalitetsaspekter och har en teoretisk referensram bland mycket annat. Dessutom är kommunen uppdelad i 7 geografiska delområden med separata utvecklingsplaner efter behov och möjligheter, uppfångade i lokala dialogmöten och en särskild strukturanalys. I programmet kan spåras ca 125(!) uttryckta målsättningar som är tydligt formulerade. Tillväxtprogrammet ligger alltså på en ambitions- och beskrivningsnivå som är ganska sällsynt, särskilt bland traditionella landsbygdskommuner. Ett imponerande dokument med imponerande ambitioner.

VÅRA DELOMRÅDEN - UTVECKLINGSPLANER

Reflektioner kring hur vi tänker och formulerar oss

Trots programmets uppenbara kvaliteter finns det innehåll att reflektera kring. Programmet har i stort ett offensivt och engagerande perspektiv. Det är framför allt i de inledande teoretiska resonemangen om vad som krävs för en bra utveckling som det dyker upp en del meningar som både är vanliga och typiska när landsbygdsfrågor kommer på tal. Påståenden som bygger på att det är de givna förutsättningarna, snarare än invånarna själva, som styr och har makten över framtiden. Sådana resonemang som kan hittas både här och där i jämtländska analyser, rapporter och planer. Även om de här rycks lite ur sitt sammanhang i detta tillväxtprogram finns det en pedagogisk vits med att belysa några av formuleringarna. För att visa hur det ofta kan låta och att det finns alternativa sätt att tänka.

1. "Nyckeln till levande byar är starka och attraktiva tätorter."

Kommentar: Starka tätorter är betydelsefulla för byarna. Men hårddraget innebär meningen att det spelar ingen roll vad byinvånarna gör. Framtiden avgörs någon annanstans.

Alternativ: "Invånarnas handlingskraft och samarbetsförmåga är nyckeln till levande byar"

Alternativmeningen lägger mer ansvar på byinvånarna. Men ger dem samtidigt makt över sin egen framtid.

2. "Basen till ekonomisk och demografisk tillväxt ligger i de infrastrukturella förutsättningarna."

Kommentar: Infrastrukturen är verkligen betydelsefull för ortens möjligheter. Men hårddraget blir det staten eller Trafikverket som avgör om utveckling på orten är möjlig genom sina investeringsbeslut.

Alternativ: *"Genom ekonomisk och demografisk tillväxt kan vi påverka möjligheten till förbättrad infrastruktur"*

Alternativmeningen beskriver att orten genom sin framåtanda istället kan pressa Trafikverket till beslut, när behovet verkligen blir stort. Det är ett mer agerande synsätt och så det ofta går till.

3. "Tillgänglig daglig service är en grundläggande förutsättning för ett välfungerande vardagsliv..."

Kommentar: Den lokala servicen är verkligen angelägen för en levande landsbygd. Men det kan kanske kännas väl hård utsaga för den som bor i en by där först posten försvinner och sedan ICA-affären tvingas stänga ner. Om då kommunen uttrycker att "du kan nog inte leva ett drägligt liv här".

Alternativ: *"En tillgänglig daglig service gör vardagslivet lite lättare"*

Men många tar sig ändå fram. Alternativet mjukar upp påståendet lite.

4. "För att näringslivet och den kommunala verksamheten ska kunna utvecklas på ett positivt sätt krävs att rätt kompetens finns inom det geografiska upptagningsområdet."

Kommentar: Vem/vad är objekt och vem/vad är subjekt?

Alternativ: *"Genom att locka till oss rätt kompetens kan vi trimma näringslivet och den kommunala verksamheten"*

En mer aktiv syn på möjligheten att påverka sin framtid skapar en positivare anda.

5. "För att människor ska vilja bo på en plats krävs att platsen är attraktiv."

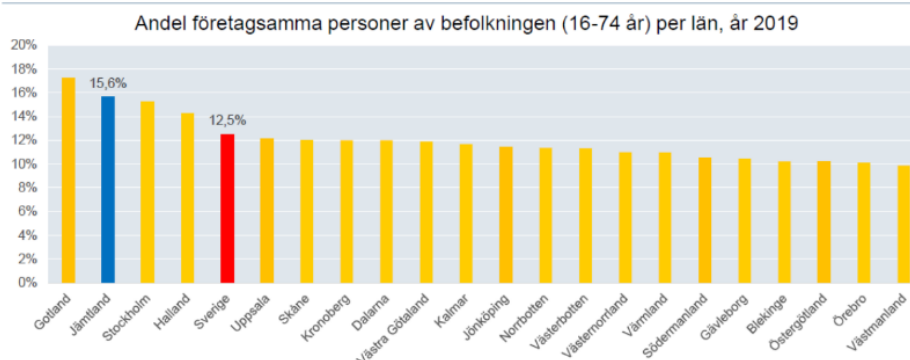
Alternativ: *"Vi vill utveckla attraktiva platser som fler människor lockas att flytta till"*

Kommentar: Budskapet är egentligen detsamma i de båda meningarna. Men alternativet är mer offensivt och fångar upp en positiv kraft. Det handlar om att lyfta det lokala drivet.

Den svenska landsbygdskursen är fylld med uttalanden om att det är förutsättningarna som styr möjligheterna. Förutsättningarna måste förbättras om framtiden skall bli bättre. Ofta är kritiken och kraven fullt berättigade. Men är det några landsbygder som är historiskt duktiga på att fixa sin egen framtid med eget driv, så är det region Jämtland Härjedalen. Regionen är genomsyrad av egen företagsamhet. Delvis på grund av bra, kreativa attityder, delvis för att man tvingats till det. Och den starka relativa företagsamheten finns kvar ännu idag.

Jämtland Härjedalen har den näst högsta företagsamheten bland ungdomar, den tredje högsta företagsamheten bland kvinnor. Och totalt har regionen den näst högsta företagsamheten av alla regioner i Sverige. Eftersom Östersund ligger ungefär på rikssnittet och Jämtlands län annars utklassar de flesta andra län, så är det framför allt de utpräglade landsbygdskommunerna som bär upp företagsamheten till riktigt höga värden. Det finns därför all anledning att fortsätta fokusera på den starka traditionen att jobba med framtiden utifrån det starka jämtländska entreprenörskapet och fixardrivet. Kvinnor kan, ungdomar kan och framför allt kan jämtlandshärjedalingar!

Länsjämförelser – Den totala företagsamheten

Jämtlands län

Källa: Svenskt Näringsliv, UC

4 2020-03-05

Spelregler och förutsägbarhets betydelse för företagande i glesbygd.

Det fria företagandet är inte alltid så fritt

I Ljungdalen och Storsjö är det få invånare i vidsträckta bygder. Kommunikationerna är dessutom avgränsade då "infarterna" till området bara finns från öster och söder, tidvis bara öster. Mot norr och väster är det återvändsgränd. Trots den lilla befolkningen och stora avstånden finns ett engagerat entreprenörskap i bygden, barnfamiljer som trivs, låg arbetslöshet, många framtidsidéer och ambitioner att få familjer att flytta in. Vilket man också fått se vissa resultat av. Det går att tänka att företagare i glesa bygder har större ytor att verka fritt, utan hämmande restriktioner och med ökad möjlighet att bestämma vägen framåt själva.

Men ett privat företagande på vidsträckta marker i glesa bygder är inte alltid så fritt som det kan verka. För många företagare i traditionella branscher är situationen just nu den motsatta. Det är restriktioner och osäkerhet just kring framtida markanvändning som skapar mest problem. Flera exempel kan nämnas där själva "spelplanen", och vad som i grunden är tillåtet att göra, upplevs som den mest hämmande faktorn i nuläget. En del av detta kan egentligen bara lösas av statliga myndigheter, rikspolitik och kommun men där frågorna i praktiken kan vara på liv eller död för den lokala företagaren. Det visar sig nämligen vara både fjäll, skog, vatten och nära tomtmark som just nu är utsatt för betydande osäkerhet i den enskildes värld.

Fjäll, skog, vatten och mark – ett minerat slagfält

För de utsträckta renbetesområdena på fjäll och i fjällnära skog finns långvariga konfliktytor mellan rennäring och besöksnäring. En närmast exploderande turism i fjällvärlden har stört rennäringen än mer. Dessutom har slitaget av markerna blivit allt mer problematiskt genom en ökad mängd vandrare, traillöpare och ännu värre cyklister med tjockdubbade däck. Byar helt beroende av besöksnäring kontra samer helt beroende av rennäring, skapar svårlösta verksamhetskollisioner som till slut blir för komplexa för att lösa med frivilliga överenskommelser mellan företagen själva. Tankar finns på bordet att i värsta fall tvingas stänga av ytterst klassiska fjällstationer och vandringsleder.

Men även för de utbredda skogsmarkerna finns en påtaglig osäkerhet. Naturskyddsmyndigheter och långtgående politiska förslag vill naturskyddsstämpla en långt högre andel av skogen än idag, vilket i stort sett gör den ekonomiskt obrukbar och värdesänkt för markägaren. Enligt någon uppgift skulle upp till halva Bergs kommuns skogsbestånd kunna bli märkt som skyddad skog med nya regler. Naturligtvis med stora ekonomiska konsekvenser för skogsföretagare och markägare som lever av sin skog. Osäkerheten om framtiden slår ekonomiskt hårt redan innan det har klarnat om nya regler och tillämpningar.

Även vattnet påverkas av nya riktlinjer uppifrån. Denna gång från EU. EU har hotat att inte längre klassa vattenkraft som hållbar energikälla, vilket skulle klassa den som "fulel" och inte grön investering, och därmed försvåras finansiering av sådan verksamhet med riskvilligt kapital. Detta handlar om den storskaliga vattenkraften. För privata ägare till småskalig vattenkraft har nya tillståndskrav och högre miljökrav för gamla anläggningar som redan haft långvariga tillstånd, inneburit skyhöga kostnader för utrivning, domstolsprocesser eller nya anläggningsinvesteringar där myndigheter, ofta Länsstyrelserna, agerar olika och ganska oförutsägbart runt om i landet. Det handlar både om lagstiftning som tillämpas nitiskt och lagstiftning som kanske inte tillämpas alls (kraftigt modifierat vatten) i olika utsträckning. Exempel på fall finns till exempel i Strömsund.

Men även för den närliggande marken kan spelplanens förutsättningar spela stor roll för markägaren och företagaren i lite mindre skala. Nya regler och tillämpningar kring enskilt avlopp, där kommunerna varit olika snabba med implementeringen, har blivit en het fråga där kommunernas bedömningar är väldigt skiftande. I vissa kommuner bedöms främst det enskilda avloppets verkliga miljöbelastning utifrån användning och omgivning. I andra kommuner görs bedömningen efter strikta prestandakrav på anläggningen. I en tredje grupp av kommuner blir fastighetsägarna sällan granskade. Även om investeringskraven inte alltid är av så omfattande belopp så är oförutsägbarheten runt om i landet påtaglig.

Därutöver finns förstås strandskyddsregler för byggnation som möjligen är skrivna med mer urbana miljöer i tankarna. Där pågår det ständigt politiska processer mellan motstående krafter för att möjliggöra eller omöjliggöra byggnation och ekonomisk utveckling i landsbygdsområden vid de många sjöarna. För den som är verksam i glesbygd kan myndigheternas argument och hindrande av strandnära byggnation vara ganska svåra att förstå sig på när man vet hur de faktiska förhållandena är i området. Myndigheternas vägval i hur regelverken tillämpas får stor påverkan på utvecklingen.

Företagen behöver hjälp med det de inte kan påverka själva

Allt ovanstående är exempel på helt avgörande frågor för landsbygdsföretagande och utveckling av glesbygdens samhällen, men där de enskilda och företagen inte har makten att avgöra utgången

själva. Problematiken kring fjällmarkerna är för omfattande, långvarig och fastlåst för att kunna lösas med många mindre privata överenskommelser. Större politiska grepp, med utritande av gemensam spelplan måste göras av aktörer högre upp i makthierarkin. Spelplanen för skogsbestånden kan bara avgöras genom nationella politiska beslut fastän konsekvenserna till 100 % berör skogsägarna. EU:s riktlinjer om energislag avgörs på EU-nivå och regeltillämpning om småskalig vattenkraft avgörs i spänningsfältet mellan politik och olika vattenkontrollerande myndigheter. Riktlinjer för strandskydd avgörs på nationell politisk och statlig nivå men även via kommunernas tillämpning och regionala länsstyrelser attityder. Tillämpning av regelverk kring enskilt avlopp avgörs idag främst av kommunernas egna vägval och resurser.

Regelverk och tillämpningar kan vara mer eller mindre främjande för lokal företagsamhet och ha avgörande betydelse för vad som är möjligt och lönsamt. Men ännu mer grundläggande är att spelplan och spelregler är förståeliga, förutsägbara och att företagare ges möjlighet att navigera i någorlunda kända farvatten. En alltomfattande osäkerhet om framtiden är faktiskt värre än hindrande regelverk som ändå går att förhålla sig till. Aktörer som kommuner och region med utvecklingsansvar behöver därför vara aktiva i att försöka påverka ovan angivna frågor att få en tydlig spelplan med tydliga spelregler att förhålla sig till. De lokala företagarna är för små att kunna lösa denna typ av frågor men offentliga aktörer har betydligt större möjligheter att faktiskt kunna påverka verkligt utfall. Även om frågorna inte alltid ligger i den egna organisationens uttalade ansvarsområde.

Ragunda kommun

Attityder som fastnar

Historiken spelar roll

Robert D Putnam visade i sin klassiska studie om regionreformen i Italien att anledningen till olikheter i nutid (1993) kunde härledas till 800-åriga regionala samhällsstrukturer med stor skillnad mellan södra och norra Italien. De viktigaste anledningarna till fungerande samhällen landade i denna studie i begrepp som tillit, förtroende, samhällsengagemang och mellanmänsklig samverkan. Forskare som t.ex. Bo Rothstein har senare kompletterat med perspektivet att även tilliten till samhällsinstitutionerna har stor betydelse för individernas vägval och möjligheterna att bygga fungerande samhällsstrukturer. Oavsett detta är det en intressant insikt att kulturella attityder i geografiska områden kan föras vidare i generationer och århundranden och påverka möjligheten till god samhällsutveckling idag. Ett system med egensinniga feodalherrar på 1200-talet ledde på sikt fram till nutidens maffiastrukturer i södra Italien. Traditioner och lokala kulturella krafter ruckas inte i första taget.

Associationen går lite till Ragundabygden utifrån ovanstående tankar. I intervjuer och lokala dokument återkommer hela tiden hänvisningar till attityder som "fåtts med modersmjölken", historisk konkurrens mellan byar och en svårighet att få till en gemensam handlingskraft i bygden som helhet. Kanske är inte Sveriges längsta rättegång om Döda fallet en slump, eller så är den en orsak till det som upplevs nu? Ett flertal inspel i denna studie lyfter på varierande sätt problematiken med svårigheterna att komma överens i storbygden, tänka positivt om framtiden och sedan genomföra övergripande insatser med gemensam handlingskraft. Ragundaområdet är säkert inte ensamt om denna problematik, men den har lyfts tydligast här.

Utgångsläget är kanske inte så tokigt egentligen och inte det som genomförs heller. En varierad och bred företagsamhet med många branscher representerade. Många företagsamma individer och småföretag. Generellt sett finns en stark sammanhållning och gemensamma tag i respektive by eller tätort. Goda naturresurser i form av skog och energiutvinning. Ett läge med överkomlig närhet till flera befolkningscentra både österut och västerut. En rik kulturhistoria och goda livsbetingelser i allmänhet. Ett förhållandevis rikt kulturliv med en kvalitativ kulturskola och extraordinära teaterföreställningar vid Döda fallet mm. Men bilden är ändå att Ragundabygden underpresterar i förhållande till sina förutsättningar. Det finns fastgrodda attityder som begränsar framgångarna, hindrar riktigt framgångsrikt samarbete och gemensam handling för hela kommunen. Därför finns det också stråk av gnäll och gnissel i det allmänna utvecklingsarbetet för området.

Att förändra historiska attityder

Hur förändras historiska attityder i breda folklager så att utvecklingen tar en ny riktning? Det finns erfarenheter av olika fungerande sätt. Det första är frekvent inflyttning så att nya tankar blandas med gamla. Då behöver ett sådant flöde anledning att ta fart. En annan klassisk metod är att skaffa sig en gemensam yttre fiende som enar bygden inåt. Ett gemensamt starkt hat mot Östersund, Sundsvall eller Stockholm vore säkerligen effektivt, men kanske inte det mest önskvärda.

En tredje historiskt verifierad framgångsväg är en religiös väckelse som förändrar tankebanor på djupet. Här finns märkligt starka historiska kopplingar mellan frikyrkobygder och småföretagsamhet och statskyrkobygder med brukssamhällen och storföretagsamhet. I frikyrkobygderna frodades helt enkelt gräsrötternas småföretag med fokus på individerna medan statskyrkans historiska överhet passade bra ihop med helt dominerande bruk och stora industriföretag. Där var arbetarna en del av det stora systemet men det fanns hela tiden en överhet av olika slag som dominerade. Strukturerna från tidigt 1900-tal lever ofta kvar fortfarande. Men de religiösa rörelserna har inte längre samma inflytande över vare sig individer eller samhälle, oavsett form. Så det är idag tveksamt om näringslivsfrågorna ordnar sig automatiskt genom att kommunerna ger hela budgeten till pingstkyrkan.

Entreprenörer som får människor att le

Den metod som kan rekommenderas idag är istället att släppa loss drivna ”entreprenörer som får människor att le”. Först ler folket åt de galna idéerna och tänker att det kommer aaaldrig att gå för det har vi provat förut. Efter ett tag kanske de istället ler lite varmare när de ser att det visst lyckades och känner glädjen av hur det påverkar bygden. Det bästa är om många tillsammans kan involveras i det innovativa entreprenörskapet och befolkningen testar vilda idéer tillsammans. När människor upplever att de själva äger och är involverade i idén. Då uppstår helt nya effekter, nya tankemönster bildas och människor kan blomma ut med nya inneboende dimensioner som fått ligga i träda. Gärna större projekt som inbegriper större geografiska delar och som många kan vara med och bidra till. Idag finns spännande tankar kring kulturturism, geopark m.m. och att lyfta bygdens särpräglade historia och egenheter, vilket verkligen kan stärka områdets profilering, varumärke och ansiktet utåt. Baksidan är kanske att kulturturism är svårare att få en verklig ekonomisk dragkraft kring. Men kanske kan den gemensamma profileringen som kulturturistområde med stolt historisk identitet få bygden att enas och ta gemensamma tag i större utsträckning.

Den nya programperioden för Leader sträcker sig 2021 – 2027 och den lokala utvecklingsstrategin tas fram nu under vår-sommar 2021. Leadermetoden bygger på samverkan privat, offentlig och ideell sektor. Leader 3sam-området omfattar Ragunda och Strömsund och möjliggör nya projektsatsningar

för ganska stora summor under programperioden. Strategin för den nya programperioden borde kunna utgöra ett viktigt verktyg för att ta en kraftfull samverkan i Ragundabygden till en högre nivå. Detta genom gemensamma tag och idéer som verkligen skulle kunna lyfta bygden genom engagemang och bra samhälls-entreprenörskap tillsammans.

Angeläget att höja utbildningsnivån i området

Utbildningsnivån är låg i Ragunda

Utbildningsnivån i Ragunda kommun, antingen mätt som andel av befolkningen 25 - 64 år med minst 3 års eftergymnasial utbildning eller andel personer med högskoleutbildning 30 - 39 år, visar att kommunen kommer in bland de allra lägsta i en nationell jämförelse. Det är inte bara Ragunda som kommer in med låga värden i regionen. Bräcke, Berg, Härjedalen och Strömsund gör det också i olika grad men Ragunda är lägst i klassen. Detta är ganska problematiskt med avseende på att utbildning är den parameter som har den starkaste korrelationen till livskvalitet av alla parametrar i BRP+, som visats ovan. Utbildningsnivån har också en påtaglig koppling till frekvens av diverse sjukdomar, medellivslängd, dödlighet och folkhälsan i stort. Det är inte så att man blir väldigt frisk av att sitta i skolbänken i många år. Men en god utbildningsnivå är grundplåten till att kunna skaffa sig ett bra arbetsliv och boende, hitta ett fungerande socialt sammanhang och skapar en allmänt bra ingång till ett fungerande liv i samhället. Dessa uppmätta skillnader i folkhälsa mellan grupper med olika utbildningsnivåer, har också ökat de senaste åren enligt Folkhälsomyndigheten⁶. Självklart påverkar utbildningsbakgrunden också möjligheterna att starta och driva företag inom olika branscher och företagets möjligheter att hitta anställningsbara personer i närområdet.

Nu kan ju en låg utbildningsnivå ibland vara anpassad till de arbetskraftsbehov som finns i området och lärlingstraditioner kan också vara en väg. Men behov av åtkomst till högre utbildning finns ändå, särskilt om området har ambitioner att vara innovativt med uppdaterad kunskap. Problematiken är ju att Ragunda bara har en mindre gymnasieverksamhet i Bispgården och ett Lärcentrum för vidare utbildning av ganska begränsad kapacitet. Men behovet minskar ju inte fördenskull. Det skulle också kunna finnas stråk av motstånd hos befolkningen, eftersom ungdomarna behöver flytta ur kommunen för att vidareutbilda sig i ganska unga år, och risken ökar att de kanske inte kommer tillbaka. Men leder det till ett beslut att avstå utbildning blir det ett sätt att investera i bygdens egen nedgång istället. Det är ett naturligt flöde att ungdomar flyttar iväg och att inte alla kommer tillbaka. Men de som kommer tillbaka lyfter bygden till högre höjder och andra flyttar på grund av attraktionskraften in istället.

Nya möjligheter för utbildning på distans – helt eller delvis

Ett alternativ till att flytta iväg för utbildning är naturligtvis att öka möjligheten till digital distansundervisning. Det är ju alltmer gångbart och använt i våra dagar. Ett område med liknande geografiska förutsättningar och med liknande generell utbildningsnivå är Dalsland och dess kommuner. Där satsar man just nu stort att få till ett Campus Dalsland i landskapets geografiska mitt, främst för högskole- och universitetsutbildning men även yrkeshögskoleutbildning (YH). Argumentet för satsningen är inte minst att behålla ungdomarna i bygden. Campus Dalslands primära koncept är

⁶ Folkhälsomyndigheten, Folkhälsans utveckling – årsrapport 2020

att bygga upp bra lektionsmiljöer, undervisning i grupper eller klasser, ett socialt sammanhang, god IT-miljö, studiestöd på plats och andra goda faciliteter i lokalerna. Läraren och själva undervisningen däremot, är primärt planerad att ske via videokonferens och datorstödd kommunikation, där läraren till exempel befinner sig på Högskolan Väst i Trollhättan. Satsningen på Campus Dalsland är högt prioriterad bland landskapets kommuner. Kanske kan det vara gångbara tankar i Jämtland också?

Med bristen på gymnasium i den egna kommunen skulle tankar på kombinerad undervisning kunna prövas i Ragunda, Bräcke mfl. Pendling till undervisningen kanske inte behöver ske alla dagar utan goda lärmiljöer, som helst inte är hemma, med social interaktion och god IT-, studie- och social miljö skulle kunna skapas på utvalda och väl utrustade platser som digitala "skolhubbar" i hemkommunen. Vissa dagar kan fysisk pendling behöva ske till någon grannkommun. Lösningarna kan variera men behovet att få välutbildade ungdomar är angeläget för framtiden.

Ragunda – fullt av energi!

Elsystemets transformation

Elenergi är det nya guldet i Sverige idag och samtidigt finns det stora effektbrister i det svenska elsystemet som får alltmer uppenbara konsekvenser för många verksamheter. Enligt WSP kommer industrin i Sverige att öka sin elanvändning med mellan 60 och 100 % och transportsektorn öka med 600 % fram till år 2045. Samtidigt har industrin problem redan nu med att hitta lämpliga platser för expansion och etablering av ny verksamhet. En rad orter i Norrland har lyckats få till sig stora industrietableringar på grund av leveranssäkerhet för el, kyla och bra elpriser. Det är framför allt leveranssäkerhet och planerbarhet som är det primära för ett stort företag som skall placera en etablering någonstans i geografien. Men energin får gärna vara billig också. Det nya svenska elsystemet som skall bygga på alltmer hållbar energi, blir gradvis mer beroende av vind- och solkraft vilket inte är planeringsbar energi och därmed en riskfaktor för elintensiv verksamhet. Den snabba höjningen av elanvändning, bland annat genom konverteringen till hållbar energi (elbilar mm), gör att energi som är leveranssäker idag inte är det inom kort, eftersom både energitillgången och efterfrågan spänns närmare bristningsgränsen.

Kan Ragunda äntligen få ekonomiskt utfall i paritet till sin produktion?

I Ragunda med flera jämtländska kommuner finns det gott om vattenkraftsbaserad energiproduktion vilket plötsligt skapar en oväntad men stark konkurrensfördel i vår tid. Särskilt Ragunda har mängder av el som skapas vid dammarna men det har varit svårt att kapitalisera denna tillgång lokalt genom historien. Energin försvinner snabbt iväg, förbrukas och kapitaliseras någon annanstans, långt borta. I vissa länder kan producerande orter få avans på sin producerade energi men det systemet finns inte i Sverige. Men om inte berget kommer till Muhammed får Muhammed komma till berget. Lösningen blir då att dra in användningen och effekterna av elanvändningen i den egna kommunen för att kunna dra större ekonomisk nytta av den egna naturresursen. Idag finns plötsligt dramatiskt bättre förutsättningar att locka större företag till investeringar i Ragundabygden på kommersiella grunder. Till exempel inom träförädlingsindustri av olika slag som det är ett stort behov av i Jämtlands län för att området skall kunna dra full nytta av de stora råvaruvärden och befintliga styrkor som skapas av skogsbruket i länet.

Det är inte självklart enkelt att få till översiktsplaner, industritomter, regionalt samarbete och andra attraktiva förutsättningar för att locka till sig nyetableringar. Men om kommunorganisation, politik och näringsliv verkligen bestämmer sig för att vilja detta så finns det en stor uppsida och potential.

Det finns också andra energisatsningar som skulle kunna vara intressanta för området. Nyare energislag som vätgas och biogas, ibland kombinerat med vindkraft kan generellt sätt vara intressanta innovationsområden för de jämtländska landsbygderna där variationer i form av resurser, läge och kompetens kan vara avgörande för vad som är möjligt.

En nivåhöjning av näringslivets omfattning i Ragunda

Ragundas näringslivsklimat är gott, men det är samtidigt en motor som hackar lite och skulle behöva få en "boost" för att komma upp till en högre nivå. En eller flera större industrisatsningar i bygden får med sig så mycket mer i form av väg- och bostadsbyggen, fiberdragning, ökat behov av serviceverksamheter, handel, utbildningsplatser och fritidslokaler. När hjulen börjar snurra drar det med sig en mängd andra verksamheter och skapar många ringar på vattnet. Allt från föreningsliv till attityder och skattekraft påverkas och bedömningen utifrån är att Ragunda kommun är i ett stort behov av ett allmänt högre flöde av näringsliv, människor och verksamhet. Då behöver kommunen och dess näringsliv och invånare vara modiga och försöka ta lite större steg. Lite mer riskbaserade satsningar av större slag. Detta entreprenöriella risktagande finns ju i ortens egen historia. Har driftiga bybor tömt en sjö och flyttat flödet för en hel älv och därmed fixat en flygplats i Sundsvall - Timrå, så har man säkert förmågan att påverka utvecklingen i vår tid och få flödet av samhällsutveckling att ta helt nya och dramatiska riktningar även nu.

Strömsunds kommun

Större avstånd skapar starkare behov av eget driv och företagsamhet

Med tanke på Strömsunds och övriga orter/byars relativt stora avstånd till större befolkningscentra så blir den egna företagsamheten och invånarnas drivkrafter mer avgörande för kommunen att klara sig fram av egen kraft. Vilket området måste eftersom den inte kan verka i riktigt nära symbios med till exempel Östersund eller någon annan större ort. Även om avstånden med norrländska attityder kanske inte upplevs avskräckande. Därför är det bra att Strömsund har en lite tydligare egen industriprofil än många andra jämtländska områden. Framgångsrik industriproduktion finns i både Strömsund och Gäddede, och i Strömsund kan företagen i hög grad suga åt sig den arbetskraft som finns och behövs för sin verksamhet. Kommunen försöker framsynt förbereda nya industritomter och intresse för etablering finns. Det finns även ett brett småföretagande av många olika slag. Västerut finns besöksnäringen som landsbygdsmotor och de typiska norrländska allkonstnärerna som kombinerar ihop olika anställningar och företagande för sin totala inkomst, om än ofta låg. Många människor tycker att de bor riktigt bra och trivsamt i Strömsunds kommun trots att den nutida landsbygdsproblematiken uppenbart finns närvarande på olika sätt. Ett rikt föreningsliv skapar bygdeanda och gemenskap.

Stark gymnasieskola med UF-företagande skapar bra framtidsförutsättningar

Hjalmar Strömerskolan är ett relativt sett starkt gymnasium med både teoretiska och ett flertal praktiska inriktningar och program. Det skapar goda förutsättningar för bygdens ungdomar att utvecklas och ändå bo kvar i området. Vissa av de praktiska inriktningarna ger också goda möjligheter att snabbt få arbete i trakten efter avslutad skolgång, och därmed säkrad inkomst. Gymnasiet är en viktig faktor för att kommunen skall kunna utveckla sin egen framtid utifrån egen kraft och befolkning.

På gymnasiet finns verksamheten Ung Företagsamhet (UF) inbakad i undervisningen på vissa linjer. Det är en utomordentlig metod att främja entreprenöriella attityder och kunskaper hos ungdomar i bygden. UF-konceptet har visat sig få långsiktigt positiva effekter på de ungdomar som genomgått det. Men det finns en klassisk paradox i UF:s verksamhet över hela landet. Det är att det främst är på de teoretiska linjerna, inte minst ekonomiska program, som UF-metoden vävs in som koncept. Men dessa elever brukar gå vidare i ytterligare studier under ett antal år och hamnar så småningom i hög grad som anställda i företag eller offentlig sektor. De som däremot kommer mycket snabbare ut i ett konkret företagande, de väljer praktiska linjer, men där förekommer UF-konceptet mer sällan. Det innebär att många UF-företag tenderar att ha ganska enkla affärsidéer, lite av karaktären "hobby", men ganska långt från något som skulle kunna vara ett verkligt företagande. De som däremot står nära ett verkligt praktiskt företagande i tid och tema, får sällan den goda entreprenöriella träning som ett års UF-företagande innebär.

Det kanske görs redan på Hjalmar Strömerskolan, men utifrån den generella bilden i Sverige är ett skarpt utvecklingsförslag att försöka få in UF-konceptet mer på de praktiska inriktningarna och programmen. Det har en större potential att låta de "verkliga blivande entreprenörerna" få träna och trimma sig i praktiskt entreprenörskap, få testa ett års riskfritt men innovativt provföretagande där idéerna gärna får vara lite oprövade och vilda. Här kan faktiskt grundarna för nästa innovativa och ledande industriföretag, typ Engcon i Strömsund få se dagens ljus i liten skala, om och när rätt individer med rätt idéer dyker upp i skolbänken. Och annars skapas i vilket fall en god grund för ett mer lyckat företagande ute i verkliga livet. Lär den som helst vill mecka och tillverka hur ett bra företagande går till, så har bygden kanske en riktigt professionell entreprenör i bygden inom bara några år. UF på praktiska linjer är lite svårare att få till, men kan få bättre effekt om det lyckas.

Entreprenörskapsfrämjande är nästan alltid tävling, men landsbygden får sällan pris

Ung Företagsamhet är ett koncept som avslutas med en tävling då årets bästa UF-företag utses i ett flertal kategorier. Det är i det närmaste standard för alla koncept som skall gynna entreprenörskap, särskilt för ungdomar, att det finns ett tydligt moment av tävling och prisjakt. Det beror nog på att entreprenörskapsforskningen, som är ett ganska stort forskningsfält, har visat att tävlingsmoment fungerar mycket bra för att främja entreprenörskap hos sina målgrupper. Men tävlingarna har en dragning åt att premiera entreprenörskap med stort ekonomiskt momentum och medial genomslagskraft och hittar nästan alltid sina vinnare i städerna.

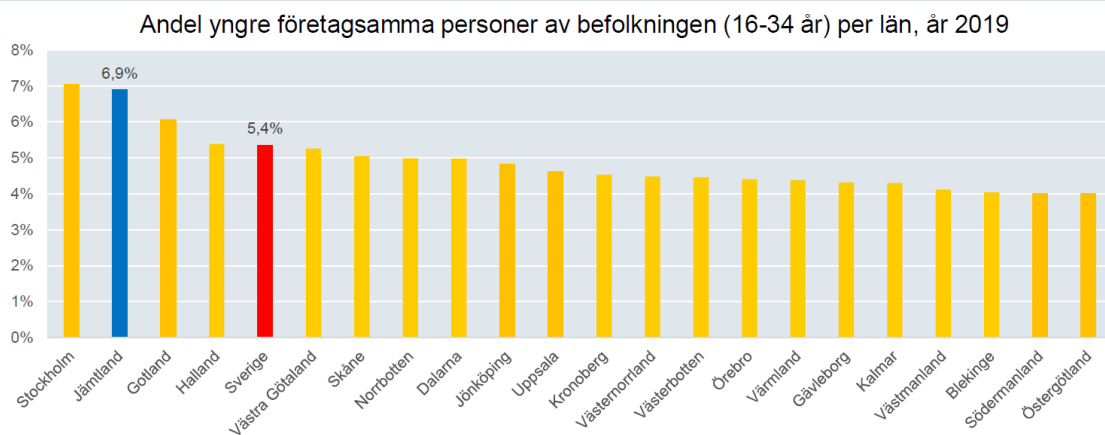
"Unga Landsbygdspriset i Väst" - skulle kunna betyda ännu mer i Jämtland Härjedalen

När Västra Götalandsregionen ville instifta ett eget pris i ungt entreprenörskap och scannade "marknaden", valde man därför istället att instifta Unga Landsbygdspriset i Väst. Ett pris med 2 st vinnare x 25 000: - varje år, utdelat till ungdomar 15-30 år, någonstans i regionens 49 kommuner och

som gjort ett extraordinärt företagande på en ort med max 10 000 invånare. En hel rad kriterier togs fram, som ekonomisk framgång, samhällsnytta, påverkan på bygdens utveckling, hållbarhet för miljön, innovativ idé, nya arbetstillfällen och så vidare. Priset har gett möjlighet att premiera både traditionellt landsbygdsföretagande inom jordbruk och livsmedel men också varierat företagande som drönarfabrik, cykelentreprenör, camping, naturförskola, fiskrestaurang och mycket annat. Det har blivit ett populärt pris för att visa upp och främja goda exempel och föredömen för ungdomars goda entreprenörskap på landsbygden. Något som annars lätt faller i skymundan. Priset gynnar vinnarna själva men har också en attitydpåverkande effekt för andra ungdomar som ser exemplen och inser att de själva har en möjlighet att göra något liknande. Kopplingen till samhällsnytta är stark.

Enligt Svenskt Näringsliv har Jämtlands län den näst högsta företagsamheten bland yngre av alla län i Sverige, knappt efter Stockholm. Åre och Bergs kommuner har riktigt höga värden bland yngre, 16 - 34 år. Eftersom Östersund är regionens sänke i statistiken och har ca hälften av befolkningen så finns det mesta av denna företagsamhet i de mer utpräglade landsbygds kommunerna. Det innebär att ett Unga Landsbygdspris i Jämtland-Härjedalen skulle kunna ha ett ännu större momentum än i Västra Götaland att visa upp och premiera duktiga unga företagare som kanske verkar i en viss osynlighet nu. För attitydpåverkan på andra ungdomar i länet som befinner sig i en liknande kontext, skulle ett sådant koncept kunna ha en väldigt god effekt genom att få förebilder, exempel på goda idéer, framtidstro för bygden och känslan av att det händer något riktigt spännande även i deras egen miljö.

Länsjämförelser – Den yngre företagsamheten

Jämtlands län

6 2020-03-05

Källa: Svenskt Näringsliv, UC

En besöksnäring som håller igen sin egen utveckling

Strömsunds besöksnäring är vild och vacker

Det finns en fantastiskt fin besöksnäring i Strömsunds kommun. Starkast västerut bland fjäll och sjöar och längs Vildmarksvägen. Men även i de östra delarna finns attraktiva besöksmål. Besöksnäringen odlar främst upplevelsen av det subjektivt kvalitativa, för satsningarna synes inte vara kvantitativa med större investeringar för att locka massorna till bygden. Istället bygger upplägget på hållbarhet, omsorg om skog, vidder, fjäll och mark och besökarnas genuina naturupplevelser. Det leder också till att näringens lönsamhet och företagarnas inkomster är och upplevs som låga. Men det är till viss del på grund av egna val. Längs Vildmarksvägen finns Sveriges längsta grotta, grymma vattenfall, strålande vyer, lokala matupplevelser och mycket kulturhistoria. Området erbjuder fina fiskevatten, fantastisk vandring, vidsträckta områden för skoter och längdskidåkning m.m. I annan regi och kanske i en annan del av Sverige kunde sådana attraktioner kapitaliseras och omvandlas till stora besöksmängder, men här är vissa attraktioner snarare ganska lågt frekventerade av besökare. Till exempel hade den extraordinära Korallgrottan bara ett par hundra årliga besökare innan pandemin enligt en uppgift. Kvalitets- och hållbarhetsattityden i besöksnäringen präglar området i stort.

Det är imponerande och lovvärt att besöksnäringen i sig självt prioriterar hållbarhet och harmoni i området men man skulle ändå önska flera av företagarna en lite tjockare plånbok för deras egen skull. Samt att hitta vägar och koncept där båda perspektiven kan förenas. Besöksnäringen driver i hög grad den nordvästra delen av kommunen och mer ekonomi i bygden skulle gynna den allmänna utvecklingen. Besöksnäringens företagarna i bygden försöker självklart på många sätt att öka sin omsättning men utifrån sett ser de sammantagna ambitionerna för näringens tillväxt lite blygsamma ut. Näringen skulle kunna fundera på vilka kraftfullare grepp som skulle kunna tas för att öka flödet av människor till bygden och på vilket sätt.

Fånga upp trenden med utflyttning av människor och företag till landsbygderna

Människor från Nederländerna är en upparbetad målgrupp för Strömsund och det finns ett frekvent flöde av människor därifrån, både som turister och inflyttare. Norrmän är en annan naturlig målgrupp med mycket fastighetsägande i området. Investeringar i nytt bostadsbyggande, ökat möjliggörande att komma åt befintliga bostäder, starkare ekonomiska koncept kring besöksmålen och förbättrad kommunikation via mobiltelefon och fiber, skulle kunna möjliggöra en ökad inflyttning till de glesare områdena i Strömsunds kommun. Samtidigt skulle det stärka möjligheterna att driva sitt företagande från sin fjällstuga eller fasta boende i glesbygd. Därigenom skulle området kunna fånga upp effekterna av den positiva utflyttningstrend som börjat och pågår nu för en gynnsam utveckling av den egna landsbygden.

Krokoms kommun

Fixa rummet!

- Exempel och frågeställningar om bostadsproblematiken i Krokoms mfl.

Bättre matchning av utbud och efterfrågan på hus och bostäder

Trots den glesa befolkningen och en lång trend av urbanisering finns det många områden i Norrlands inland som säger sig ha bostadsbrist. Människor som vill flytta ut till landsbygd i kombination med anställning eller företagande har svårt att hitta funktionella bostäder. Banken ger inte lån för en byggnation som ibland får lägre värde än byggkostnaderna och inte vem som helst slänger upp en sisådär 2 miljoner kronor ur egen kassa för att bygga huset. Samtidigt finns det många hus i bygderna som står helt tomma långa tider under året. Både fritidshus som används enstaka veckor under sommar- och vintersäsong men också äldre ödehus som kanske sett sina bästa dagar och som kan ägas av äldre människor eller familjer, släkter utan fast närvaro i bygden.

Såväl kommuner som bygdeföreningar och lokala företag behöver hitta vägar för bättre matchning av utbud och efterfrågan. Ansatser görs ibland att få ägare till ödsliga hus att släppa sitt ägande och bra kommersiella bokningsajter finns för uthyrning av fritidshus. Men potentialen i förhållande till vad som faktiskt sker är större. Med bättre matchning och dialog med husägare skulle ett ökat flöde av tillgänglighet till befintliga fastigheter kunna uppstå.

I norra Strömsund har ett lokalt "mäkleri" pågått för att försöka lösgöra befintliga fastigheter till intresserade inflyttare. Det blev med tiden ett Leaderprojekt i byföreningens regi. Där har förts dialog med äldre fastighetsägare och ägare till "ödehus" för att undersöka intresset för försäljning, hjälpa till med marknadsföring och kunna matcha det med att rekrytera intressenter som vill flytta till området och letar hus. Målet har särskilt varit att locka nya barnfamiljer. En viss framgång har uppnåtts men många äldre vill ändå bo kvar så länge de kan. Och kring ödehusen kan det finnas diverse känslomässiga och praktiska överväganden som bromsar en försäljning.

Något som kan förbättra utgångsläget är att i högre grad underlätta för befintliga husägare att kunna hyra ut sin fastighet på kort eller lång tid. Hyreslösningar kan också både vara ett steg in i bygden för möjliga inflyttare som kan få "provbo" i området och ett steg ut ur bygden för husägare som använder sin fastighet i låg utsträckning, men som håller kvar sitt ägande av sentimentala skäl eller hänsyn till barn, syskon eller annan släkt. Det blir enklare att komma in i eller ut ur sitt ägande om förändringen kan ske i gradvisa och känslomässigt överkomliga steg. I Laxsjö, i Krokoms kommun, har exempelvis några hus iordningställt för långtidsuthyrning och ett "prova-på-boende" i bygden och genom detta får man nya inflyttare.

Det skall sägas att "uthyrningskulturen" varierar kraftigt mellan olika delar av regionen. I flera av de starkaste besöksnärsområdena finns det en frekvent förekomst av privat uthyrning av hus och lägenheter. Det är fritidshusägare som tar chansen att förbättra kalkylen för sitt eget ägande genom att hyra ut veckor när man själv inte är där. I typiska fritidshusbyar finns ofta också praktiska förutsättningar för detta när service av olika slag finns på plats. Men det är också fastboende som ordnar möjlighet att hyra ut rum och tillbyggnader för besökare under turistsäsong. På vissa platser är det naturligt att vid ny- och tillbyggnation se till att det skapas en del av fastigheten som fungerar för uthyrning. Ett extremexempel som jämförelse kan vara Borgholms kommun på Öland, där befolkningen går från 10 000 till 300 000 på sommaren. Där är "alla" offentligt anställda också privata

näringsidkare eftersom privatuthyrningen av rum och bostäder är så omfattande och generell bland den bofasta befolkningen. Men denna slags kultur gäller bara vissa områden i Jämtland Härjedalen och för de flesta områden kan denna verksamhet utvecklas och göras betydligt mer attraktiv, till gagn för både företagsamhet och boende i bygderna.

Hjälp husägaren med det praktiska kring uthyrning

Husägaren är inte alltid så ovillig att hyra ut sin fastighet och tjäna en hacka som man ibland kan tro. Det är ofta rent praktiska förhållanden som idén faller på och ibland kan det vara något enstaka skäl som är tuvan som får lasset att välta. Plogning de sista metrarna till tomten, skottning till farstubron, el och vatten som skall på och av, nycklar som skall lämnas och hämtas, vad händer när något går sönder, soptömning och avloppsbrunn, tillsyn efter avlämning, någon att prata med på plats o.s.v. Om det fanns ett enklare servicekoncept i bygden kring uthyrning skulle nog många vara beredda att överlåta sin fastighet till uthyrning i större utsträckning. Det kan också gälla säsons- eller långtidsuthyrning. Fritidshusboende kan gå utmärkt att kombinera med långtidsuthyrning eftersom hyresgästen kanske själv vill åka på semester när ägaren vill använda sitt hus några lov-, vinter- eller sommarveckor. Med bra avtal och överenskommelser går det att lösa. Annars kan det kanske finnas ett förberett alternativboende på korttid i bygden för hyresgästen den vecka husägaren dyker upp.

Hela bygden vinner på bättre matchning

Befintliga aktörer i områden och bygder kan bygga upp affärsmässiga servicelösningar för sitt områdes fastigheter. För bygdeföreningar, kommun och företag finns mycket att vinna på att öka utnyttjandet av befintliga bostäder i bygden. Människor som går samman och erbjuder enkelt vaktmästeri och matchningskoncept kan få ett ekonomiskt tillskott av de tjänster man utför och dessutom en löpande bättre dialog och nätverkande med fastighetsägare och hyresgäster. Bättre beläggning i befintliga hus skapar ett bättre ekonomiskt underlag för all ekonomisk verksamhet i bygden, både för livsmedelsaffären, bygghandeln och slalombacken. Bostäder som tillgängliggörs ökar möjligheten att locka den arbetskraft som är villig att flytta in. Det kan till och med vara en möjlig biverksamhet för de lokala företagen i byn, själva eller i samverkan. En bygghandel eller snickare som erbjuder matchning och service kring öde- eller fritidshus kan snart få en rad order på renoveringsprojekt när fastigheten utnyttjas och länge sedda behov behöver åtgärdas. Den lokala handlaren som erbjuder samma tjänst får ett ökat kundunderlag. Det kan också vara en större arbetsgivare i bygden som genom ökade boendemöjligheter kan rekrytera de anställda som önskas. Det är många som kan vara tänkbara aktörer och exempel enligt ovan finns redan i olika bygder.

Det kan finnas djupt rotade attityder och stark integritet kring ägande och boende som gör att varje fastighetsägare av tradition får sköta sig själv. Ingen vill av respekt lägga sig i. Men för aktiva, entreprenöriella bygder kan gemensamma tag och engagerad dialog med bygdens fastighetsägare resultera i att bygdens bostäder optimeras i användning och funktion. Antalet reguljärt boende i bygden kan öka utan att det byggs ett enda hus. Startar utvecklingen börjar det snart byggas nytt också och hjulen börjar rulla. Att underlätta uthyrning av befintliga hus med enkla former av närvaro och vaktmästeritjänster är en bra början. I till exempel Krokom, med sina 193 byar(!) kan lyckade koncept som slår rot och sprids bli en energiinjektion för hela kommunen.

Knuten kring nybyggnation kan och måste lösas

På längre sikt behövs det naturligtvis nybyggnation av bostäder i alla slags bygder. Det är den rent ekonomiska kalkylen som hela tiden sätter käppar i hjulet på landsbygden. Ett hus som kostar mer att bygga än det är värt när det är färdigt gör bankerna restriktiva med lån. Kalkyler med låga inkomster på landsbygderna spelar också in. Då måste man ta fram kapitalet själv och det är det inte alla som har tillgång till. Byggnationen blir beroende av att någon har tillgängligt kapital. Förr fanns ibland kommunal borgen att få och det skulle kanske kunna uppstå igen i någon form.

I Kaxås finns ett fantastiskt projekt igång för att bland annat bygga 41 nya hus för målgruppen unga familjer i ett naturskönt område med betoning på ekologiskt och hållbart boende. Intresset är stort och det är ett väldigt attraktivt område som byggs. Projektet imponerar med sitt innovations-tänkande och flerdimensionella syn att skapa livskvalitet genom koncept för aktiviteter, gemenskap, hållbarhet, långsiktighet mm. Men projektet är nog beroende av att det finns en miljardär i bakgrunden och det har inte alla bygder tillgång till. Modellen är ändå intressant eftersom det visar att finns en möjlig kalkyl som kan räknas hem för större byggnation på landsbygd.

Om ett dokumenterat intresse finns för nyinflyttning av viss omfattning till en by, borde det alltså vara möjligt för någon starkare aktör som finns i bygden att investera i byggnation och kunna räkna hem investeringen genom försäljning eller långtidsuthyrning. Lite enklare hus för lite enklare livsstil borde kunna innebära rimliga byggkostnader om det kan ske i viss skala. Kommunen borde kunna stödja med förutseende arbete och färdigplanerad mark som en strategisk landsbygdsinvestering. Då återstår frågan vem som kan vara den kapitalstarke investeraren (relativt sett)? I en entreprenöriell jämtlandstradition borde det svaret kunna vara ganska flexibelt. Det skulle kunna vara flera lokala företagare i samverkan som inser att ökat flöde av människor kan gynna den egna omsättningen eller rekrytering av rätt kompetens. Det skulle också kunna vara en kapitalstark fritidshusägare (Zlatan?) med intresse för bygden, som ser kalkylen men som kanske inte är så närvarande fysiskt.

Men det skulle faktiskt också kunna vara ett kommunalt fastighetsbolag som gör en strategisk injektion i bygden och som också kan räkna hem kalkylen på sikt genom till exempel långtidsuthyrning. Levande bysamhällen blir ju en övergripande vinst för kommunen men det är inte säkert att detta kan räknas hem för fastighetsbolaget i en kortsiktig ekonomisk kalkyl. Olika befintliga exempel visar på att det finns möjligheter till framgångsrik byggnation i glesbygd, men det kan krävas ett entreprenöriellt tänk att målmedvetet räkna, planera och räkna om igen tills man hittar ett koncept som kan fungera. Själva beräkningsmodellerna kanske kan behöva omformas på ett nytt sätt där basen inte så framträdande ligger i fastighetsvärdet utan mer i löpande intjäningsförmåga.

Attefallshus – möjlig investering för vanliga fastighetsägare.

Utökade möjligheter för Attefallshus kan vara en modell för mer vanliga lokala fastighetsägare att investera i nybyggnation för uthyrning. Ett komplementbostadshus på 30 kvm avskilt på den egna fastigheten med kök, badrum och året-runt-standard kan vara attraktivt som prova-på/instegsboende för yngre, par, säsongsarbetare, distansföretagare mfl och utföras som en fin men liten bostad. Det är en investering som ganska många fastighetsägare kan bära om man tror sig veta att det finns en långsiktig hyresgäst. Om flera fastighetsägare gör samma sak genom t.ex. samverkan i en byförening kan ett lite större och attraktivare koncept skapas för t.ex. unga vuxna. Men målgruppen är såklart lite begränsad.

Härjedalens kommun

Arbetsplats- och möteshubbar – kärnreaktorer för näringslivsutveckling.

Idén med co-workinghubbar har kommit starkt de senaste åren genom det ökade fokuset på distansarbete och flera kommuner i Jämtland-Härjedalen försöker aktivt planera för etablering av sådana arbetsplatshubbar på olika platser. Pandemin har ju snabbt förstärkt detta behov av utveckling. De som lyckats bäst hittills är dock de privata initiativen som kommit från företagen själva. I Östersund finns flera väl fungerande hubbar som drar till sig företagare med koppling till företag som finns både nära och långt bort. Den nätverkande miljön som kommer som naturlig effekt bidrar också till helt nya idéer och gränsöverskridande samarbeten i näringslivet.

Fjällhubben i Vemdalen visar på potentialen

Mer intressant ur ett landsbygdsperspektiv är Fjällhubben i Vemdalen. Ett privat initiativ som blivit framgångsrikt och som visar potentialen för arbetsplatshubbar för mindre samhällen på landsbygden. Hubben har etablerats som ett riktigt bra "häng" för företagare och "alla vill vara där" (innan pandemin). Platsen erbjuder kontor, möteslokaler, fika och nätverkande. Exemplet belyser också de kvaliteter som behöver skapas kring hubben för att verksamheten skall lyckas. Fjällhubbens egen bedömning om framgångsfaktorer är följande:

1. Stabilt och leveranssäkert nätverk(bredband)
2. Lokaler med möjligheter till avskildhet och koncentration
3. Inspirerande nätverkande mellan företagare på plats
4. Lokalernas upplevda "mysighet" och trivsel med gott fika, noggranna materialval, färgsättning mm.
5. Bra mötesmiljöer, digitalt och fysiskt. Kvalitativt men dyrare utrustning betalar tillbaka sig snabbt.
6. Gott och engagerat värdskap för företagarna på plats.
7. Flexibla villkor med förhyrning allt från timme till årsavtal.

Företagarna lockas av en miljö som utstrålar professionalitet, trivsel och ett socialt sammanhang. För distansarbetaren konkurrerar ofta hubben med hemmamiljön och därför är kvaliteten på utrustning och lokaler viktig. Uppkopplingen kan finnas men vara svajig hemma, den digitala mötesmiljön kan upplevas för simpel med egen laptop med enkel kamera vid soffbordet, avskildheten kan bli ytterst tveksam med familjen på semester nära skidbacken. Det saknas ett socialt företagarsammanhang att nätverka med för den som alltid sitter hemma och hur många har skrivaren med till stugan?

Hubbkoncept som har svårt att flyga kan bero på för sterila miljöer utformade för något annat, ett svagt och frånvarande värdskap, lokaler som mest är enkla rum utan tillräckligt kvalitativ utrustning och en social miljö som inte riktigt lyfter. Varje hubb behöver sin värd och sin ambassadör. Fjällhubben i Vemdalen berättar om överraskningar i form av glass varma dagar eller lokala kockar som kommer och grillar och andra sätt att skapa mervärden.

Ju glesare miljöer - desto starkare potential

Intressant är också bedömningen att arbetsplatshubbar kan få större relativ betydelse ju mindre samhället är. Kraften i nätverkandet kan bli som störst i mindre byar där hubben kan innebära en

betydande kvalitativ skillnad i arbetsmiljö liksom ett sammanhang för lokal näringslivsutveckling tillsammans. Konkurrenskraften för en liten by att locka till sig bofasta eller tillfälliga företagare kan öka dramatiskt om det finns ett spännande "häng" för byns lokala företagare där det går att jobba koncentrerat, få till tekniskt drivna digitala möten och hänga med i det lokala näringslivssnacket i trivsamma och inspirerande lokaler. Istället för att sitta isolerat i sin stuga med tveksam uppkoppling, enkel teknik, närvarande familj men ingen annan företagare att samverka med. Co-workinghubbar kan bli en riktigt stor sak för distansarbete och reguljärt företagande på landsbygden men det kräver engagemang, gott värdskap och initiala engångsinvesteringar i ändamålsenliga lokaler och bra teknik.

För den kommun som vill locka till sig nya bofasta företagare, skall inte möjligheten att tidigt få träffa lokala befintliga företagare att nätverka med underskattas. Det är först när man tycker sig få en positiv ingång till ortens sociala liv och sammanhang, trevliga människor i en tekniskt fungerande miljö, som man känner attraktionen och på allvar börjar reflektera att flytta ut sitt företagande till landsbygdsmiljön. Den strålande utsikten från sovrumsfönstret räcker inte alltid.

Digitaliseringen som konkurrensfördel för landsbygderna

Frågan om fiberutbyggnad till landsbygden är angelägen. Tillgång till god uppkoppling digitalt, men även tillgång till mobilnät ses som avgörande för att ett professionellt företagande skall kunna bedrivas. Och detta med all rätt. När de flesta yrken inbegriper tid framför en dataskärm i högre eller lägre utsträckning så blir den digitala tillgängligheten väldigt avgörande. Fiberutbyggnaden gör det möjligt på ett helt nytt sätt att driva företagande på landsbygd vilket i sin grundläggande form jämnar ut förutsättningarna mellan stad och land att hysa företagen inom en lång rad branscher och yrken. Samtidigt är inte fiberutbyggnaden en ren konkurrensfördel för landsbygden. Snabbt och säkert bredband ses nu eller inom kort snarare som en självklar "hygienfaktor" för service och tillgänglighet. Det blir en grundläggande självklarhet, precis som rinnande vatten, el i ledning, avloppssystem och TV-signal. Fiberutbyggnad jämnar alltså ut förutsättningarna mellan stad och land relativt sett, men det är ingen extraordinär konkurrensfördel. Mer en grundläggande självklarhet som måste uppfyllas.

Vill landsbygderna utnyttja digitaliseringen som ren konkurrensfördel så är det istället nästa steg och nivåhöjning av digitaliseringen som blir avgörande. Då är det till exempel arbetsplats-hubbar, eller att skapa riktigt bra digitala mötesmiljöer för distansmöten enligt beskrivningarna ovan. Det kan handla om digitala undervisningsmiljöer för skolklasser eller mindre grupper för att undvika onödig pendling och utflyttning. Det kan handla om smarta e-handelslösningar med landsbygdsanpassning för t.ex. försäljning av varor och tjänster i regionen. Det handlar om information, marknadsföring och bokningssystem för små och stora besöksnäring-företag, och digitala guider ute i terrängen. Det handlar om att företagare blir mer drivna genom att använda digitala arbetssätt och produktionsmiljöer som stärker deras verksamhet och konkurrenskraft. Det kan också handla om att bygga upp digitala samverkanslösningar för transport- och leveranslogistik, en sektor där behoven och kostnadsnyttan är så mycket större än i stadsmiljö. Fiberutbyggnaden är förutsättningen för likvärdig konkurrenskraft, konkurrensfördelen uppstår i nästa steg.

Åre kommun

Gynnsamma förutsättningar för kvinnlig företagsamhet i Åre kommun mfl.

Män är privata och kvinnor offentliga

Företagande är en typiskt manlig företeelse liksom anställning i offentlig sektor är en typiskt kvinnlig. Samhället har lagt stora resurser på att uppnå en mer jämställd fördelning i företagandet mellan könen under många år. Men i Sverige har kvinnors andel av företagandet legat ganska stabilt på runt 30 % under årtionden. Det har funnits perioder då kvinnors entreprenörskap har varit på väg att förändra denna bild, men politiska beslut och debatt som medfört osäkerhet har slagit hårt mot flera branschområden där kvinnliga företagare är vanliga. I vård-, omsorgs- och välfärdssektorn har kvinnor ofta startat upp men skarpa politiska förslag och hårt ifrågasättande i opinionen har tryckt tillbaka mycket av detta företagande. Lagen om valfrihetssystem (LOV) har inte varit särskilt gångbar att genomföra i mängder av kommuner. Likaså har företag inom ROT-sektorn kunnat rulla på utan större motstånd medan RUT-tjänster med hög andel kvinnor har varit betydligt mer ifrågasatta. Utan att denna analys gör någon bedömning av politiska beslut så är det ändå tydligt att dessa har påverkat statistiken kring kvinnligt företagande.

Det går att förändra balansen mellan kvinnors och mäns företagande genom att försöka få in fler kvinnor i typiskt manliga branschområden som bygg, skog, jordbruk, verkstad, tillverkningsindustri m.m. Det får då bli en ganska långsiktig plan. En betydligt snabbare väg är att söka skapa goda förutsättningar för branscher där kvinnor av tradition startar och driver företag. Utifrån detta kan vi då se att vissa områden i Jämtland Härjedalen har extra goda förutsättningar för kvinnligt företagande, något som också syns i utvecklingen. Det finns också en tradition av historiskt starka och företagsamma kvinnor att falla tillbaka på i vissa delar av regionen.

Besöksnäringen visar vägen till ett mångfaldigt företagande

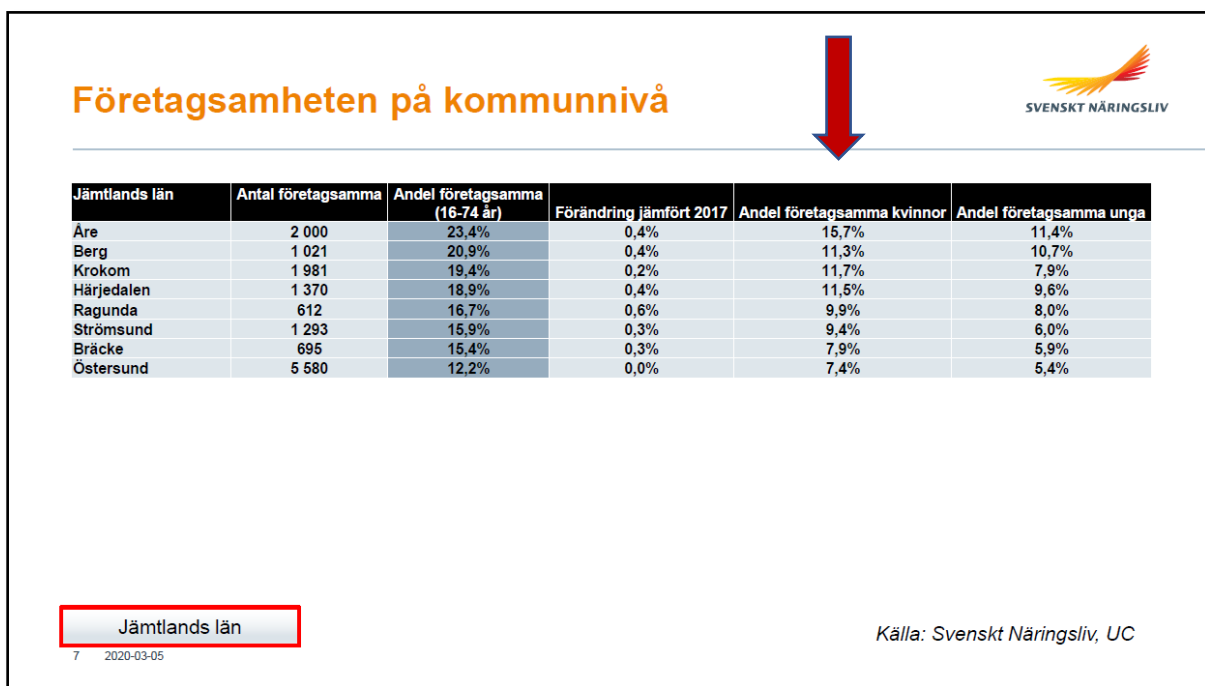
Besöksnäringen har den fördelen att den allmänt ger väldigt goda förutsättningar för mångfaldigt företagande och sysselsättning. Säsongsbetonade branscher ger ungdomar instegsjobb och möjligheter att hitta på egna initiativ. Invandrade grupper med svag svensk utbildningsbakgrund har goda möjligheter att få sin första anställning genom restaurang, städ, enklare tjänsteverksamhet och mindre försäljningsverksamheter. Finns det också grundläggande utbildning inom branschsektorn i närheten så ökar möjligheterna ytterligare för både anställning och på sikt företagande.

Men besöksnäringen har också den fördelen att den lockar en stor andel kvinnor som gärna startar företag inom sektorn. Det är olika former av upplevelsetjänster, det är hotell och restaurang, det är kurser och utbildning kopplat till besöksmålen och mycket annat. Sedan tillkommer hela branschområdet mathantverk som synkar utomordentligt bra med besöksnäring och som nästa ring på vattnet skapas ett stort behov av olika företagstjänster omkring de mängder av företag som driver besöksmålets "kärnverksamhet". Ju starkare besöksmålet blir, ju mer drar området också till sig t.ex. fotografer, författare, konstnärer, musiker, handlare, friskvårdstjänster o.s.v. I samtliga dessa fall branschområden där kvinnor gärna startar företag. En långsiktigt tillväxtpräglad bygd ger förutsättningar för dessa företag att kunna expandera under längre tid.

Åre är ledande i utvecklingen

Åre som besöksdestination är ett utomordentligt starkt exempel på hur besöksnäringens utveckling skapar förutsättningar för och driver fram kvinnligt företagande och entreprenörskap. Åre kommun har en riktigt hög andel företagsamma kvinnor i ett nationellt perspektiv och det fortsätter att växa. 15,7 % av kvinnor i åldern 16 - 74 år var företagsamma i Åre kommun 2019, jämfört med riksnittet på 7,9 %. Det är förmodligen så just nu att företagsklimatet kring besöksnäringen i Åre både lockar bofasta kvinnor att prova vingarna genom eget företagande, liksom det lockar utifrån kommande kvinnor som försöker etablera sin verksamhet på plats. För båda grupperna finns gynnsamma förutsättningar och många andra företag att kroka arm och samverka/konkurrera med.

Tillsammans med främst de "fjällnära" kommunerna Berg, Härjedalen och Krokom medverkar det till att Jämtlands län har den tredje högsta siffran på andel företagsamma kvinnor av befolkningen i Sverige. Det skall sägas att andel kvinnligt företagande brukar redovisas på två olika sätt. Antingen som andel av det totala antalet företagare eller som andel av befolkningen. Eftersom Jämtland Härjedalen allmänt sätt är ett företagsamt län så sticker andelen kvinnliga företagare som andel av totalt antal företagare inte ut på samma sätt. Men för kvinnors entreprenörskap som andel av den yrkesverksamma befolkningen ligger Jämtlands län högt.

Kvinnors företagande är viktigt för platsernas utveckling

Problemtygda glesbygder brukar beskrivas som en hög andel män och få kvinnor, allt äldre medelålder, en hög andel manliga företagare och svårare sysselsättningssituation för kvinnor. Därför är nid- eller schablonbilden att unga kvinnor flyttar för att utbilda sig medan unga män stannar utan utbildning som "deplorables" hemma vid traktorn. Utifrån denna mer eller mindre sanna schablonbeskrivning får alltså ett ökat kvinnligt företagande i en bygd en direkt påverkan på bygdens allmänna utvecklingsförutsättningar. Bara detta att det uppstår en jämnare könsfördelning i befolkningen och ett jämnare utbud av sysselsättningsmöjligheter mellan män och kvinnor gör att bygdens utvecklingskraft ökar. Därför är kvinnors spontana företagande i en manligt präglad bygd

extra värdefullt, oavsett storlek och omsättningsnivå. Vikten av kvinnliga företagare som förebilder kan inte överskattas eftersom de påverkar unga kvinnor mer än alla slags entreprenörsfrämjande dokument som kan produceras.

Bygder utan stark besöksnäring behöver vara mer innovativa men kan haka på andra trender

Men Jämtlands län har ju också områden i de östra delarna som inte uppvisar samma goda naturliga utvecklingsförutsättningar för kvinnligt företagande genom besöksnäringen. Där behöver innovationsgraden vara högre för att lyckas med det kvinnliga entreprenörskapet. I traditionstyngda bygder präglade av skogs- och jordbruk, tillverkningsindustri, bygg och anläggning så är de framkomliga vägarna inte alltid lika självklara. I alla fall inte i relation till bygdens tradition och kultur. Men trender att fånga upp och göra något av på kort sikt kan vara digitaliserade tjänster, företagstjänster, distansutbildning, digitaliserad handel med postleverans, klimatföretagande, innovativ odling, mathantverk, arbetsplatshubbar, varu- och tjänstedesign m.m. Främst digitaliseringen och ambitionerna med klimatomställning öppnar fönstren på vid gavel för mängder av nya lösningar och tjänster där innovativa landsbygder har samma möjligheter som tätare områden om man bara är snabb och energisk på bollen.

Hema lön i Hammarstrand är ett utomordentligt exempel på kvinnligt företagande med stor potential utifrån de möjligheter som digitaliseringen öppnar. Företaget erbjuder digitaliserade fjärrlösningar för lönehantering med i princip hela Sverige som målgrupp. Det kan naturligtvis kopplas på mängder av andra digitala tjänster i företagets koncept och kunderna behöver inte vara beroende av att ha företaget i sin geografiska närhet. Därför har den typen av företagande teoretiskt sett en nästan oändlig potential att växa och det finns många andra paketerade digitala tjänster som kan erbjudas för hela Sverige på samma sätt. Det finns ju ingenting som säger att detta behöver vara just ett kvinnligt företagande, men som typföretagande är det ett exempel på branschområde fyllt av kvinnor med kompetens och då ligger det nära till hands.

På liknande sätt kan klimativänliga och ekologiska trender kring odling och livsmedel kanske skapa helt nya möjligheter för mindre landsbygdsföretagare att utmana matjättarna genom innovativa och klimatsmarta lokalt odlade och tillverkade produkter. Samhällets omställning skapar nya möjligheter och offentliga aktörer kan bidra till utvecklingen genom anpassade upphandlingar. Det har betydelse för det lokala kvinnliga företagandet och samtidigt till innovationskraften i den geografiskt nära lantbrukssektorn.

Östersunds kommun

Östersunds landsbygd – en del av kommunens liv men lite bortglömd ibland

Det flesta av Östersunds kommuns landsbygder är så stadsnära att de med fördel kan dra nytta av stadens rika utbud, service och arbetsmöjligheter om de vill. Med det utbudet som bakomliggande resurs skapas också möjlighet att utveckla en egen byidentitet och attraktivt boende i sin egen landsbygdsmiljö. Det är ofta i denna slags närhet till stadens utbud men med naturens kvaliteter nära inpå som människor brukar skatta den högsta livskvaliteten. Det finns då goda möjligheter att utveckla framgångsrika bygder av egen kraft men ta del av stadens resurser för det som saknas. På Östersunds landsbygder finns därigenom ingen omfattande glesbygdsproblematik.

Men företag och invånare på landsbygderna kan ändå känna sig lite bortglömda ibland. Östersunds tätort har en sådan övervikt av befolkningen, och fokus för det mesta av utvecklingsinsatserna sker i det kraftfält av möjligheter som tätheten för med sig. Som liten by i utkanten är det lätt att känna sig perifer, särskilt som kommunal och kommersiell servicenivå kan skilja sig dramatiskt på bara några mils avstånd. Förutsättningar för post-/varuleveranser och kommunikationer för persontransport, fibertäckning, effektgrad i elnätet och vägbeläggning skiljer sig åt och påverkar förutsättningarna för lokalt företagande. Men också upplevelsen av kommunens intresse för bygden skiljer sig åt. Liknande resonemang om övergivenhet kan uppfattas från företagare i norra Östersunds, östra Åres och östra Bräckes kommungeografi som exempel.

Inverterad samhällsservice – en tankemodell

Offentlig och kommersiell samhällsservice bygger i praktiken oftast på en lönsamhets- och täthetsmodell. Ju tätare befolkning och ju närmare staden, desto mer samhällsservice går att räkna hem. Att bussen skall gå med viss frekvens, att vägen blir asfalterad, att fiber dras in, att post och tidningar levereras ut varje dag är nästan en självklarhet i stadsdelar nära centrum. Med kvantitativ modell nås fler av service och den ekonomiska särkostnaden per servicetagare blir överkomlig. Men det är ju egentligen inget självklart perspektiv i en samhällsekonomisk modell. Offentlig service kan ju lika gärna utgå från ett behovsbaserat system eller utifrån var en insats får störst relativ effekt för platsens boendemiljö och attraktionskraft.

Vem har lättast att hämta sin post själv?

Den som har postkontoret i kvarteret eller den som har det i ett helt annat samhälle?

Vem har mest nytta av fungerande kollektivtrafik?

Den som har 5 km till jobbet eller den som har 5 mil?

Vem får störst attraktionseffekt för platsen av att vägen blir asfalterad?

Stadsdelen i staden eller den mindre byn i skogen?

Vilken plats påverkas mest positivt av en etablering av skola, äldreboende, vårdcentral, bibliotek, kommunkontor etc?

Den stora orten eller den lilla orten?

Om svaret på ovanstående frågor ofta eller ibland går i landsbygdens riktning så kan grunden för en hel del av de investeringar som kommuner brukar göra ifrågasättas. Graden av service för olika ortstyper kanske behöver omvärderas. En inverterad modell för samhällsservice kan utgå från behov och platseffekt som kriterier snarare än täthet och direkt lönsamhet. En inverterad modell kan komma att prioritera den glesa bygden framför den täta. En relativt tätbefolkad och med länets mått kompakt landsbygdskommun som Östersund, kan till exempel ha en målsättning att fasta servicelösningar som väg, fiber, kollektivtrafik, el mm skall bli relativt likvärdig för kommunens alla orter. Decentraliseringsstrategier behöver inte bara gälla statliga myndigheter till Östersund utan även kommunala instanser till omkringliggande samhällen. Sådana planer verkar redan finnas. Härjedalens val att behålla kommunala kontor i flera byar som rest efter kommunsammanslagningen, är nog bra för sammanhållning, breddad rekrytering och känslan för mindre orter att vara sedda.

Paradoxala näringslivsstrategier

Det finns en vanlig paradox kring offentligt näringslivsstöd; att stora företags etableringar får massor av support medan småföretagare brukar få leta sig genom myndighetsdjungeln själva. Detta för att de stora etableringarna upplevs som så viktiga för kommunerna, medan sysselsättningseffekterna i praktiken, dvs de nya jobben, kommer genom de många små företagen. På samma sätt får ofta de stora orterna den övervägande offentliga uppmärksamheten trots att de har betydligt större förmåga att ta sig fram av egen kraft. Den viktiga utvecklingen för framtiden upplevs ske på de stora orterna, medan välmåendet på de mindre orterna i praktiken har en liknande betydelse för upplevelsen av kommunens totala livskvalitet. Till detta kan läggas lite spridda beskrivningar från olika hörn av regionen att befolkningen närmare tätorterna kräver och förväntar sig mer service, medan landsbygderna är vana att klara sig med litet. Alltså; de som redan har kräver mer, medan de som inte har kämpar på. Det finns därför skäl att se över vilka tankemodeller som ligger till grund för satsningar på stad och land och vad som är mest lönsamt och rättvist egentligen, och på vilket sätt.

Bräcke kommun

Transport och leverans – en avgörande fråga för företag på landsbygd!

I alla hörn av Jämtland Härjedalen lyfts transporter fram som viktig problem- och framgångsfaktor för det lokala näringslivet. En faktiskt helt avgörande faktor många gånger för möjligheten att kunna driva sitt företag i glesbygd. För många företag har dessa förutsättningar de senaste åren blivit sämre. Livsmedelsbutiken i Lillhärdal vittnar om omöjligheten att få bli lokalt postombud på grund av för få invånare. En snäll skolbuschaufför tar med kvällstidningarna från Sveg men när det är lovveckor så får affärsinnehavaren åka och hämta själv. En företagare i norra Östersunds kommun berättar att leveranser från Europa som förut tog en dag nu tar tre dagar. Och om man missar leveranstiden vid dörren tar det en vecka till innan man själv får hämta ut försändelsen i Krokoms eller Östersund. Detta eftersom leveransen skall omlastas och fraktas vidare i flera riktningar. För landsbygdsbor är det alltid de sista milen som är det stora problemet. Och de sista milen kan vara uppåt 20 ibland, så det är inte alltid så lätt att lösa om behovet är frekvent. För särskilt tillverkande industri, men även distanssäljande handel, är snabba leveranser en viktig konkurrensfaktor och ibland avgörande för att produktion och verksamhet skall kunna rulla på.

Mathantverkare med särskilda fraktvillkor har extra stora problem

På Bräcke kommuns landsbygder finns det ett antal kvalitativa småskaliga mathantverkare, liksom det finns på många ställen i Jämtlands län. I Bräckes fall hittar vi mejeri och osttillverkning, bryggerier, charkprodukter, bageri och glasstillverkning mm. Det handlar många gånger om nationellt kända och prisbelönda tillverkare med riktigt attraktiva produkter som skulle kunna nå en bred marknad om leveranserna kan fungera. Målgruppen är ofta specialbutiker och restauranger som kan ligga väldigt spritt i landet. För vissa företag blir detta mycket komplicerat. Särskilt om varorna kräver obrutna kylkedjor eller åtminstone garanterade leveranstider på bara ett eller ett par dygn med kyla i paket. Och då skall vi komma ihåg att Bräcke kommun ligger ändå i ett starkt kommunikationsstråk, med regionens både största väg- och tågstråk rakt genom kommunen, och mitt emellan de största orterna i denna landsdel, Östersund och Sundsvall.

Det är nästan humoristiska berättelser som mathantverkare kan berätta om hur det dagliga livet kan gå till. Där övergripande avtal ger fraktbolag möjlighet till endast ett stopp i Jämtlands län, vilket med övertalning av snäll chaufför blir lastning två meter utanför länsgränsen, som en hemlig smuggling i skogen bland skuggorna i skymningen. Alternativt med inte snäll chaufför, en obligatorisk egenfrakt till Östersund för att kunna skicka till Sundsvall eller Gävle. Hudiksvall kanske inte alls går eftersom då måste det ner till Jönköping och vända. För massor av orter skall det ner och ligga lite i Jönköping först. Mycket beror på fraktkedjornas förutbestämda fraktlinjer. Sigtuna går bra. Uppsala 3 mil bort går inte alls. För små tillverkare med mindre leveranser går vissa fraktföretag bort direkt – prisbilden blir omöjlig. Det gäller många gånger även de produkter som inte behöver kyla. Bara enstaka fraktföretag och möjligheter blir kvar som alternativ. Lösningen kan bli att ge sig ut på vägarna med egen kylbil, land och rike runt och sälja på marknader. Vilket kan vara framgångsrikt, men inte alls när det är pandemi.

För mathantverkare med kylbehov, kunder spridda över landet och mindre leveransmängder, blir det alltså både de första milen och de sista milen som är problemen. De första milen får man alltid fixa själv eller i samverkan med andra lokala företag för inget fraktbolag vill komma och hämta. Men även resterande mil blir en utmaning där det gäller att ha lite tur med förutbestämda ruttor, tidtabeller och prislistor. Många leveranser blir helt enkelt omöjliga till rimlig kostnad.

Ett ljusnande exempel i Ljusdal – viktig modell för andra

I Ljusdals kommun finns ett lyckat föregångarexempel som är värt att stå som modell för andra delar av landet. Byarna Los och Ramsjö ligger i olika delar av kommunen men långt från centralorten. Där var livsmedelsaffärer och företag, och långsiktigt hela samhällena, allvarligt hotade när stora fraktföretag inte längre ville köra ut varor till byarna. Exempelvis fanns mejeriföretag som inte ville leverera mindre mängder och affären fick inte vara paketombud. Kommunens näringslivsbolag/avdelning Närljus gjorde då en omfattande kartläggning över vilka leveranser som löpande gick till och från dessa byar. Det visade sig vara ett gytter av transporter i olika regi till och från byarna i blandade riktningar. Mängder av leveranser med närmast tomma eller halvtomma bilar. Naturligtvis med en onödig såväl miljö- som lönsamhetsbelastning eftersom bilarna gick så tomma.

Närljus bjöd in lokala företag och fraktföretag och visade upp kartläggningen. En lokal åkare räckte upp handen och erbjöd sig att lösa samordningen genom sitt företag. Det var en i utgångsläget helt olönsam kalkyl som nog gjordes mest för bygdens bästa. Företaget SNX-Logistic AB använde därmed sig själv som samordningscentral och omlastningsterminal, förhandlade till sig leveranserna för de "sista milen" från större fraktföretag som Postnord, Schenker och för varor som chark och bröd och började köra ut varor till byarna. De stora fraktföretagen är ibland villiga att släppa den sista bitens leveranser eftersom det är mer lönsamt för dem att slippa köra med närmast tomma bilar. Men däremot talar inte olika fraktföretagens logistiksystem med varandra, vilket innebär att det lilla åkeriet tvingas jobba med ett flertal parallella digitala system och ofta gammaldags manuell hantering och en hel del byråkrati för att få ihop det.

Samordnade transportlösningar – ett måste inför framtiden

Liknande exempel som kring Los och Ramsjö behöver skapas på många platser i Sverige. Det finns en oerhörd landsbygdsnytta i att säkerställa effektiva och säkra leveranser till boende och företag i glesbygd. Det vanligaste upplägget idag är just den brist på samordning som upptäcktes i Ljusdal. Miljö- och lönsamhetsförluster är stora med nuvarande struktur. Modellen i Ljusdal visar att samordning kan ge ny lönsamhet som inte funnits förut för fraktföretag i glesa bygder, samtidigt som det stärker bygdens företag och ger goda miljövinster. Lokal servicenivå kan höjas om transporter och leveranser kan säkras. Men det är en för stor börda att lägga på små lokala åkerier och företag att de skall stå för lösningen själva. Det är en svår uppgift att som litet lokalt företag förhandla dig in hos många nationella fraktföretag och stora producenter helt själv. Kommun och/eller andra starkare aktörer behöver göra övergripande, samordnande insatser för att lösningarna skall kunna komma till stånd. Kommunens näringslivsavdelning eller andra gemensamma utvecklingsorganisationer kan kartlägga befintliga transporter, knyta ihop aktörer, kratta manegen, och göra det möjligt för företagen att göra lokala affärsmässiga avtal. Idag talar till exempel Södra Årefjällen ekonomiska förening med fraktföretaget SNX-Logistic hur en liknande lösning skulle kunna göras för deras byar, utgående från en omlastningscentral vid Undersåkers station. Flera av länets kommuner liksom regionen håller också på att kartlägga och initiera nya lösningar på transportproblematiken. Denna typ av leveranslösningar för glesa bygder kan vara en av de allra viktigaste frågorna att lösa för ett framgångsrikt framtida företagande på landsbygden.

Se mer om offentliga och privata lösningar, modellexempel för lokal och regional distribution av främst livsmedel i kapitel 7, som handlar om regional självförsörjning.

Vem tar ansvaret för driften?

På landsbygderna får man ofta hjälpas åt för att få det att fungera. Icke desto mindre delar vi lätt in verkligheten i olika fack där aktörer förväntas ta ansvar för sina delar. Kyrkor sköter religionen, företag driver det kommersiella, föreningar samlar invånarna kring olika intressen, kommunen sköter myndighetsutövandet och offentlig service. Med landsbygdens ibland knappa förutsättningar finns goda skäl att tänka utanför boxen. Det är kanske företag som skall visa social omsorg, kyrkor som kan driva affärer, föreningar som sköter tillsyn och kommunen kanske behöver äga det lokala hotellet ett tag. Allt för att få det att fungera till det bästa.

Spännande effekter när "fel" aktör tar ansvaret

I samhället Alunda 4 mil nordöst om Uppsala var bensinmacken på dekis men behovet fanns ju där. Den starkaste aktören i samhället var den lokala frikyrkoförsamlingen, ansluten till flera samfund. Det var den som hade musklerna att agera så församlingen köpte bensinmacken, renoverade och skapade en viktig centralpunkt för orten. En kombinerad bensinmack och Second Hand-affär(!) med servicebutiksutbud, café och mat. Nu i pandemitider kör de ut mat och fika på beställning men det går också bra att komma in och köpa biltillbehör, tanka bilen eller uppdatera garderoben och inventarieförrådet hemma. Församlingens arbetsintegrerade sociala företag anställer nyanlända och människor från samhällets skuggsida och erbjuder diverse tjänster till hushåll och företag, tillverkar hantverksprodukter och tillhandahåller personal för second hand-affären. I en liten by 7 km bort

bedriver församlingen förskolan Smulan och de stora kyrkolokalerna i Alunda tjänar också som konferenscenter för både offentliga organisationer och företag i tider när det är möjligt.

Furuhöjdskyrkan i Alunda är ju ett exempel på en aktör som tänker långt utanför den vanliga boxen och tar ett stort samhällsansvar. Det är väl få som förväntar sig att den lokala kristna kyrkan skall driva ortens drivmedelsstation och ovanligt att en sådan aktör tänker så själv. Men för en positiv utveckling i glesa bygder (Alunda är väl kanske inte riktigt det) så är det rätt slags ramar att spränga i tänkesätt och handling. Frågan byinvånare kan behöva ställa sig ibland; Vem har musklerna att driva den verksamhet som vi behöver? Och svaret kan skifta. Svaret är ofta "kommunen" men den kanske upplevs vara långt bort. Då är det kanske idrottsföreningen som får kliva in och driva affär, handlarn som får dra igång en idrottsförening, PRO sköter slalombacken och hembygdsföreningen hyr ut och ser till bostäder. I en landsbygdscontext handlar det om att bortse från de vanliga fackens indelning och istället utgå från vem som har muskler och möjlighet att tillföra det som bygden behöver. Svaren kan bli överraskande. Det viktigaste är att entreprenöriellt driv och engagemang finns i bygden, inte att hålla sig i rätt fack. Använd bygdens starka krafter och låt dem spilla över på fler områden.

Ett jämtländskt exempel på samma tema är bensinmacken i Kälarne i Bräcke kommun där bensinmacken tvingades stänga 2019 av lönsamhetsskäl. Nu har fyra lokala företagare i andra branscher gått ihop och startar upp en ny med Kälarnebygdens ekonomiska förening som huvudman. Visserligen står regionen för 85 % av den initiala projektkostnaden men det är ändå ett exempel på när de krafter som finns i bygden används på bästa sätt genom att personer tar initiativ utanför sitt vanliga ansvarsområde.

7. Framtidsspaning

Regional självförsörjningsgrad – kan komma att bli allt viktigare

Hållbara agendor och trassel i världshandel driver på självförsörjningsbehov

Utifrån Agenda 2030 och det gradvis förhöjda medvetandet om vikten av hållbara klimatnyttiga modeller, så är det troligt att regioners och länders självförsörjningsgrad kommer att bli alltmer betonad. Erfarenheter från pandemin, en ökad polarisering mellan grupper, länder och världsdelar gör att friktionsfria världsvida handelsströmmar inte längre ses som en självklarhet. Om och när gränserna stängs gäller det att ha egna stabila system för självförsörjning för framför allt livsmedel, och där är knappast Sverige bäst i klassen. Sannolikt kommer ett ännu högre politiskt tryck än nu sättas på att Sverige som nation och våra regioner skall ha en högre självförsörjningsgrad. Dessutom kommer höjda miljöambitioner i en allt högre detaljeringsgrad för att uppnå en cirkulär bioekonomi att påverka utvecklingen i samma riktning. Då behöver regionerna kunna visa upp ett varierat och brett livsmedelsutbud där det finns betydligt fler varugrupper som produceras, omsätts och förbrukas inomlands. Dessutom skärps kraven gradvis på ekologiska, hälsosamma och miljöanpassade produktionsmetoder där både nya livsmedel och dess tillverkningskedjor kommer alltmer i fokus när konsumenten skall välja sin mat. Det kan göra branschen svårare men också öppna upp möjligheter för nya och småskaliga livsmedelsföretagare som arbetar innovativt.

Behov av en mer varierad livsmedelsproduktion

I Sverige är vi idag bara självförsörjande på morötter, socker och vetemjöl och i Jämtland Härjedalen är det istället mjölk och fisk och till viss del kött som kan tillfredsställa behoven i regionen. Därför behövs en betydligt större såväl produktion som variation, både nationellt och regionalt. Den regionala livsmedelsproduktionen i Jämtland Härjedalen är självklart betingad av sina klimatbaserade och areella förutsättningar men skulle kunna vara mer varierad än idag. Det finns många små producenter med en mängd olika sorters livsmedelsprodukter, men deras försäljning är generellt inte av någon större omfattning. För dem är det svårt att konkurrera med stora livsmedelsgrossister som dessutom är få och äger en övervägande del av marknaden. Här kan det offentliga göra mycket för att möjliggöra för mindre livsmedelsproducenter att få en ökad omsättning och samtidigt bidra till en mer varierad och omfattande produktion i den egna regionen. Genom att rigga upphandlingar och inköpsmodeller som möjliggör inköp av lokala varor i högre grad kan de gröna näringarna i regionen blomma ut i större omfattning. I nuläget är försäljningskanalerna mer begränsade. Idag finns det flera relativt nya REKO-ringar i Jämtland Härjedalen, något som ger mindre livsmedelsproducenter en utvidgad kanal att kunna sälja sina produkter. Det skapar nya möjligheter för små företagare men det är kanske svårt att se att detta skall få en mer genomgripande betydelse för branschen i stort.

Offentlig upphandling – gör det möjligt eller omöjligt för liten företagare

Det är oftast upphandlingsregler som ses som den stora bromsklossen för mindre livsmedelsproducenter att sälja till offentliga verksamheter, men det finns idag en mängd nya upphandlingsmodeller i landet för att förändra detta. Det finns idag goda möjligheter för kommuner m.fl. att möjliggöra inköp från små livsmedelsproducenter med mindre leveransmängder. Det gäller bara att vara medveten i sitt arbete med att skapa upphandlingar och få till en god samverkan och dialog med lokala producenter. Ställda miljökrav kring transporttid, antibiotikaanvändning, djurhantering, kvalitet, färskhet och mycket annat kan öppna upp möjligheterna för lokala producenter. Att bryta upp upphandlingarna till mindre varugrupper, t.ex. en för morötter, en för potatis o.s.v. är en annan väg. Kommunen kan också dela upp sig själv i mindre enheter under vissa förutsättningar och göra flera olika upphandlingar i delar av organisationen. Till exempel egna upphandlingar för skolverksamheten. Att komma under direktupphandlingsgränsen innebär den enklaste formen av regelverk men även över denna gräns finns stora möjligheter.

Framgångsrika distributionscentraler i offentlig eller privat regi

Leveranskedjor och distribution utgör en stor flaskhals för lokala livsmedelsproducenter. Många framgångsrika modeller har därför handlat om att skapa distributionscentraler och samverkande leveranslösningar på olika sätt. Dessa lösningar har skett i både offentlig och privat regi. Borlänge kommun var tidiga (1999) med att etablera en distributionscentral där ett lokalt fraktbolag med utvecklad ruttoptimering utför så kostnadseffektiva leveranser som möjligt. Distributionscentralen tar hand om inleveranserna från leverantören till distributionscentralen som sedan samordnar all kundpackning för vidare leverans till kommunens beställande enheter. Med enkla och smidiga e-handelslösningar kan även små leverantörer få en rationell och effektiv hantering av order och fakturor om man inte har ett eget mer utvecklat affärssystem.

I Värmland finns det istället en privat eldsjäl och aktör som på affärsmässig basis gör det möjligt för landskapets mindre livsmedelsproducenter att sälja och leverera sina varor via den regionala

”grossisten”. Som i sin tur svarar på upphandlingar och levererar till offentliga verksamheter i hela regionen samt till lokala COOP och ICA-butiker. *Skafferi Värmland* heter företaget som samlar in en stor mängd av landskapets lokala läckerheter för vidareförsäljning till offentliga verksamheter, privata butiker och restauranger. Företaget får lägga stort engagemang på att synkronisera leveranserna med egna och andras transportbilar men har över 230 olika artiklar, varav vissa kan vara säsongsvoror. Genom att samla upp många producenters varor och kunna svara på t.ex. offentliga upphandlingar, samtidigt som de offentliga aktörerna i Värmland försöker möjliggöra lokala inköp genom anpassade upphandlingar, skapar det sammanlagda upplägget kraftigt utökade möjligheter för lokala företag att öka sin försäljning.

Offentliga aktörer som region och kommun kan dela upp sina livsmedelsinköp i stora upphandlingar kring ”bulkvaror” som stora grossister kan ge anbud på, samtidigt som man skapar mindre upphandlingar kring ”färska varor” där närliggande lokala aktörer får en konkurrensfördel. I Skåne finns ett sådant upplägg med en varudistributionscentral för närproducerade varor från lokala företag, men där inget direkt varulager uppstår eftersom varorna skall levereras vidare direkt som färska. I Region Jämtland Härjedalen finns ett stort antal förädlingsföretag inom livsmedel med starka varumärken och dessutom väl fördelade inom olika delar av regionen. Med dessa starka varumärken kombinerat med förbättrade förutsättningar för primärproduktion av livsmedel skulle regionens gröna näringar både behöva och kunna utvecklas riktigt starkt under kommande årtionden. En ökad och mer varierad regional livsmedelsproduktion går som hand i handsken med hållbarhetstrender och klimatnytta, människors ökade önskningar om en mer hållbar livsstil samt höjda politiska röster för ökad självförsörjningsgrad i nationen och regionalt. Det är bara att kavla upp ärmarna och möjliggöra utvecklingen genom smarta och designade gemensamma affärsmodeller och upphandlingskoncept. Det är en utveckling som kommer ännu mer med tiden.

8. En god myndighetsutövning – en absolut nödvändighet för lantbruk och livsmedelsföretagare

För offentliga aktörer är det nödvändigt att förstå att företagare inom livsmedelsbranschen och de gröna näringarna är de mest påverkade av myndighetsutövning av alla företagare. Inom vissa verksamhetsgrenar kan det vara 20 - 25 olika myndighetsorganisationer som regelbundet granskar, kontrollerar och kräver in uppgifter för verksamheten. Under 20-årsperioden 1996 - 2016 ökade antalet lagkrav som berör lantbruket med 120%⁷. Årsinkomsten kan dessutom vara helt beroende av att ta sig igenom svårförståeliga och tungrodda bidragssystem från EU och andra håll. Dessa kan vara riktigt krångliga att förstå till och med för sakkunniga ibland. Det ställer extra stora krav på kontrollerande myndigheter att, samtidigt som man bevakar sitt viktiga uppdrag inom kontroll och säkerhet, vara smidiga, informerande, rådgivande och dialoginriktade i sin löpande verksamhet. Även en företagare som verkligen alltid vill följa alla slags regler kan ha svårt att förstå och uppfylla alla krav som ställs i detalj. Många mindre företag har därutöver en lövtunn vinstmarginal och alla slags kontroll- och investeringskrav på verksamheten kan därför upplevas som stora hot, även om det från granskarens sida kan ses som något rimligt för företagaren att bära.

⁷ Byråkratin i lantbruket belastar och kostar. S Bergström Nilsson, H Lans Strömblad, C Lunner Kolstrup, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) Rapport 2020:7

Många av de skillnader i Företagsklimat som mäts hos kommuner, och som det görs flera olika rankinglistor av, härrör sig från stora skillnader i attityder och regeltillämpning i myndighetsutövningen. Kommuner och regionala myndigheter tolkar i praktiken lagen rätt så olika i direkt tillämpning. Dessutom finns det skillnader i ambitionerna att informera, förklara och ge råd kring sin verksamhet och lagens gränser. Allvarigare är att många handläggare inte alltid har koll på aktuell lagstiftning och lagens inneboende serviceambitioner. Inte alla myndighetsutövare exempelvis har koll på följande föreskrifter om rådgivning, legalitet och proportionalitet:

*En myndighet ska se till att kontakterna med enskilda blir **smidiga och enkla**. Myndigheten ska lämna den enskilde **sådan hjälp** att han eller hon kan **ta till vara sina intressen**. Hjälpen ska ges i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, **den enskildes behov av hjälp** och myndighetens verksamhet. Den ska ges utan onödigt dröjsmål.*

Förvaltningslagen §6. (liknande formuleringar i t.ex. miljöbalken och livsmedelslagen)

*En myndighet får **endast vidta åtgärder som har stöd i rättsordningen**. Myndigheten får ingripa i ett enskilt intresse **endast** om åtgärden kan antas leda till det avsedda resultatet. Åtgärden får aldrig vara mer långtgående än vad som behövs och får vidtas endast om det avsedda resultatet står **i rimligt förhållande till de olägenheter** som kan antas uppstå för den som åtgärden riktas mot.*

Förvaltningslagen §5.

*En myndighet ska inom sitt verksamhetsområde **samverka med andra myndigheter**. En myndighet ska i rimlig utsträckning hjälpa den enskilde genom att **själv inhämta upplysningar** eller yttranden från andra myndigheter.*

Förvaltningslagen §8

Detta gör att det finns en potential för många kommuner att få sin myndighetsutövande verksamhet att fungera mer företagsfrämjande. Genom att exempelvis hjälpa den enskilda företagaren till mer funktionella miljölösningar främjas både lagens kravuppfyllelse och företagarens möjligheter till ekonomiskt framgångsrik verksamhet. Genom att beakta lagens krav på proportionalitet undviks dyra investeringskrav på företagaren till liten miljönytta, då en mer funktionell lösning med balans mellan krav och nytta kan väljas istället. Tidig dialog kring företagarens projekt kan leda till att onödiga misstag undviks, där allting kanske måste göras om i efterhand. Man kan fundera på övergång till "Rättsviksmodeller", där debitering sker efter faktiskt arbetat tid istället för schabloniserad avgiftshantering oavsett myndighetens arbetsinsats. Det skapar en situation där företaget får en faktisk nytta av myndighetens debitering genom kontroll, tillsyn eller rådgivning och som ger ett verifierat värde för avgiften. Det gäller att kommunens myndighetsutövare ser sig som medskapare i ett allt bättre företagsklimat där företagarens framgång, säkerhet, miljönytta och långsiktiga hållbarhet är värden som går hand i hand med varandra.

9. Rekommendationer i urval

1. Fokusera på utvecklingsinsatser till den östra länsdelen utifrån konkurrens fördelen som främsta kommunikationsstråk (tåg, väg, frakt) och närhet till mer tätbefolkade och industri/handelstata områden österut. Fokusera kring utbyggnad av kollektivtrafik och tågkommunikationer, industri- och distanshandelsetableringar, elintensiva etableringar samt tjänsteföretag till låg platskostnad.

Det regionala fokuset läggs lätt på Östersund plus besöksnäringens områdena i väster eftersom "det är där det händer". Men dessa områden kommer att ha en stark utveckling framöver genom rådande trender så fokus behöver ligga på att få fart på östra länsdelen som är Jämtlands huvudsakliga "kanal" för frakt av människor, varor och ekonomiska värden. Det finns en god och lite outnyttjad potential kring kommunikationsstråken, elproduktionen, skogs- och industritraditionen. Goda exempel på framgångsrika tjänste- och handelsföretag kan visa vägen också för dessa branscher och främja kvinnligt företagande vilket är viktigt för bygdens balans. Även möjligheterna att skaffa sig en högre utbildning i dessa geografiska områden behöver vidareutvecklas.

2. Agera aktivt på regional nivå och kommuner i samverkan med att göra spelplanen för platsberoende och naturknutet företagande förutsägbar, gynnsam och företagsvänlig. Det gäller regelverk och villkor för företagande i fjäll, skog, vatten, tomtmark som idag är hårt utsatt för nya påbud, kontrollkrav och regelbaserade hot mot lönsamheten. Sträva efter att kombinera miljö- och hållbarhetsambitioner på ett rimligt sätt med företagandets villkor och livet på landsbygderna.

3. Fokusera på att identifiera de nuvarande och potentiella landsbygdsmotorerna för de mindre orternas utveckling på plats istället för att leta lösningen i de täta orterna ett antal mil bort. Fokusera på möjliggörande strategier utifrån landsbygdernas egen utvecklingskraft och komplettera med den service som tätorterna kan bidra med istället för tvärtom.

4. Arbeta aktivt och gemensamt för att ta fram fungerande konceptmodeller, men även direkta lösningar på plats, kring leveranser till och från landsbygdens företag. Det gäller främst lösningar för frakt till och från de många mindre orterna och byarna, där de närmaste milen oftast är det stora problemet. Fungerande lösningar kan spridas till många delar av regionen. Lösningarna behöver fungera på kommersiella grunder men kan behöva möjliggöras genom offentliga insatser.

5. Arbeta aktivt med att ta fram ekonomiskt fungerande koncept och beräkningsmodeller för nybyggnation av privatbostäder och företagslokaler på landsbygd. Undersök möjligheter att hitta nya modeller för kapitaltäckning, intjänandeförmåga och finansieringsupplägg för byggnation på landsbygd som kan spridas som koncept mellan bygder.

6. Hitta nya modeller för att främja ungdomars innovativa entreprenörskap på landsbygden. Visa upp, lyfta fram och belöna både traditionellt och särskilt innovativt entreprenörskap som får goda effekter i gles- och landsbygd.

7. Undersök vidgade möjligheter för regional självförsörjning på livsmedel och större variation av odling och produktförädling. Utvecklade koncept för offentlig upphandling och distributionssätt för att möjliggöra inköp från lokala producenter, nya sorters produkter utifrån miljö-, hållbarhets- och kvalitetskrav samt en god och smidig myndighetsutövning för att möjliggöra det lokala företagandet.

8. Verka för att utveckla kvalitetsbaserade co-workingmiljöer som arbetsplatshubbar, fysiskt/digitala mötesmiljöer och centrum för nätverksbaserad samverkan, även i mindre byar och samhällen med utgångspunkt i den potential sådana miljöer kan ha i glesare bygder.

10. Referenser

Intervjuer med 37 personer från kommuner, företag, bygdeorganisationer eller med andra yrkesmässiga erfarenheter av företagande på landsbygd, och med tillhörighet i sammanlagt alla kommuner i Region Jämtland Härjedalen.

Andersson F. *Företagare tjänar mindre och arbetar längre än anställda.* <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2017/Foretagare-tjanar-mindre-och-arbetar-langre-an-anstallda/> SCB 2017

Bergs kommun. *Tillväxtprogram 2040.* Bergs kommun 2020

Bergström Nilsson S mfl. *Byråkratin i lantbruket belastar och kostar.* Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) Rapport 2020:7

Ekberg T. *Lycka för fler. Kan ett samhälle med mer fokus på lycka öka människors välbefinnande?* Västra Götalandsregionen 2018.

Ekonomifakta. Jämtlands län och kommunerna i siffror. <https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Regional-statistik/Ditt-lan-i-siffror/Jamtlands-lan?compare=1>

Gröndahl E och Tornberg P. *Strukturanalys Bergs kommun.* WSP Advisory 2020

Gustavsson J och Karlén Å. *Det innovativa Sverige. Innovation och attraktion i stad och på landsbygd.* ESBRI och VINNOVA 2015

Jonsson A och Pettersson R. *Besöksnäringens roll för regional utveckling. Ett nedslag i Jämtland Härjedalen.* ETOUR Rapport 2020:1

Lantbrukarnas Riksförbund. *Slutrapport Framtidens bioekonomi och livsmedelsproduktion i Jämtland Härjedalen.* LRF Jämtland och Region Jämtland Härjedalen 2019

Leader 3sam. *Lokalt ledd utveckling, Leader 3sam. Utvecklingsstrategi för lokalt ledd utveckling 2014 – 2020.* Leader 3sam 2014

Leader Sjö, Skog och Fjäll. *Utvecklingsstrategi för Leader Sjö, Skog och Fjäll 2014 – 2020.* Leader Sjö, Skog och Fjäll populärversion 2019

Lyckhage G. *Skånsk handbok för livsmedelsupphandling. Goda exempel, smarta metoder och nya vägar – för den offentliga måltiden.* LRF Skåne, Livsmedelsakademin, Region Skåne 2015

OECD. *OECD:s territoriella utvärderingar. Nordliga glesbefolkade områden.* OECD 2017

Region Jämtland Härjedalen. *Regional utvecklingsstrategi: Jämtlands Län 2050. En nytänkande och hållbar region att leva, verka och utvecklas i.* Region Jämtland Härjedalen 2021

Svenskt Näringsliv. *Företagsamheten 2020 - Jämtlands län.* Svenskt Näringsliv 2020

Tillväxtverket. *Hållbar utveckling i svenska regioner.* Tillväxtverket 2018.

Tornberg P mfl. *Strukturanalys för Jämtlands län – Regionala utvecklingsförutsättningar i Jämtland Härjedalen.* WSP Advisory 2019

Tornberg P mfl. *Strukturbilder för Jämtland Härjedalen – fyra scenarier för länet.* WSP Advisory 2020

Wennekers S. *Entrepreneurship at Country Level. Economic and Non-Economic Determinants.* 2006

Westermark K mfl. *Sverige behöver renoveras. Status, behov, sårbarheter i våra gemensamma tillgångar.* WSP 2021

Forslinsfabriken

ANALYS: FRAMTIDENS FÖRETAGANDE PÅ LANDSBYGD

Forslinsfabriken/Region Jämtland Härjedalen 2021